

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Karolína Šugarová

Vývoj ženské členské základny KSČ mezi lety 1945-1955

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Lach, M.A., Ph.D.

Olomouc 2020

Čestné prohlášení:

Já, Karolína Šugarová, prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a na základě uvedených pramenů a literatury v níže přiloženém seznamu.

V Olomouci dne 25. 4. 2020

.....

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu své práce prof. PhDr. Jiřímu Lachovi, M.A., Ph.D. za odborné vedení a věcné připomínky. Stejně tak děkuji své rodině a přátelům za nejen morální podporu po celou dobu studia.

Obsah

Úvod	5
1 Komunistická strana Československa v poválečné perspektivě.....	11
1.1 KSC na cestě k monopolizaci moci.....	11
1.2 Uchopení moci – únor 1948.....	13
1.3 Společenské paradigma KSC.....	15
2 Ženská otázka a její proměna	20
2.1 Emancipační proces ve 20. století.....	21
2.2 Emancipace žen na socialistický způsob	23
2.2.1 Obraz socialistické ženy	24
2.3 Idea vs. reálná praxe	26
3 Role žen v socialistickém Československu.....	32
3.1 Instituce určené k reprezentaci žen	32
3.2 Politická praxe a domnělé rovnostářské elementy	34
3.3 Ženy v Národní frontě a v Národním shromáždění mezi lety 1948-1954.....	36
Závěr.....	39
Seznam pramenů a literatury.....	42
Abstrakt CZ.....	48
Abstract ENG.....	49

Úvod

Po druhé světové válce byly nálady v Československu značně rozčarované a stejně jako celá Evropa se ocitalo na rozcestí. Kam jít a kam směřovat? Co teď a co potom? Společnost si kladla otázky, na něž nebylo možné nalézt odpovědi hned po vztyčení bílé mírové vlajky. Specifický vývoj Československa nabral spád již při samotném osvobození v květnu 1945. V Čechách se střetly hned dva hegemoni poválečného uspořádání Evropy, potažmo celého světa, a jak Sovětský svaz, tak Spojené státy měly v plánu uhájit své zájmy na dobytých územích.

Tato bakalářská diplomová práce je zaměřena na vývoj v Československu v deseti poválečných letech. Jako hraniční je zvolen rok 1955, neboť následujícího roku Nikita Chruščov v nepřítomnosti tisku a veřejnosti odsoudil na tajném zasedání XX. sjezdu KSS kult osobnosti Josifa Stalina. Stalinismus se jakožto do té doby proklamovaná oficiální ideologická mantra v Sovětském svazu pozvolna vytrácela a byla nahrazena jinou. Padesátá léta skýtala v otázce časového vymezení mnoho možností. Roku 1953 umírá Josif Stalin následovaný Klementem Gottwaldem. Jeho smrt byla zásadní pro Československo, avšak v rámci problematiky tématu práce by dosavadní vývoj při takto úzkém vymezení nedosáhl kýženého osvětlení. Za další z případných milníků může být považován tzv. „potratový zákon“,¹ který od poloviny 50. let výrazně víří nálady ve veřejné debatě, byť samozřejmě pod cenzurním dohledem. Tento zákon znamenal změnu v dosavadním diskurzu rodičovství, práva na život, jak matky, tak dítěte, a především pro nastolené společenské paradigma.² Otázka interrupce je exemplárním příkladem, jak byla formována populace, její pokles a růst, pod dohledem státního aparátu. Legalizace potratů poskytla ženám kontrolu nad jejich tělem, avšak ne tak zcela, neboť ruku v ruce s poskytnutou možností volby šla i kategorizace, kdo je a není vhodný pro roli rodiče, či kdo by měl nebo neměl být narozen dle režimního měřítka. (Dudová 212: 123–124) Státní strategie přebírání odpovědnosti za jednání jedince má dalekosáhlé důsledky, jelikož zprošťuje člověka nutnosti vážit vlastní činy. Asi neexistuje příhodnější příklad toho, kdy chyběla občanská angažovanost a iniciativa ve smyslu politického, ale možná ještě více sociálního, uvážení. (Havelková 2015: 150–155)

Stěžejní pro kategorizaci tématu je různost přístupu k ženské otázce během dob socialistické éry našich dějin. Tři volně vymezené etapy popisují využití režimní ideologie pro ovládnutí prostoru ponechaného ženám a jejich aktivitám. První stádium, kterému se věnuje i

¹ Zákon č. 68/1957 Sb.

² Byť se jednalo pouze o zákon indikační, tedy že samotné interrupci předcházelo schválení ad hoc komisí, jež zkoumala okolnosti žádosti.

tato bakalářská práce můžeme vpasovat do let 50. a 60., kdy se ústředním motivem stává kolektivizace a mobilizace něžného pohlaví. Následující vývoj volně přechází v druhou fázi, v tento moment se již ženy neaktivizují, ale prohlubuje se proces jejich trvalé integrace do struktur socialistické společnosti a zdůrazňuje se role rodinné výchovy. Což je v rozporu s počátečními tlaky upustit od tradičního vnímání rolí muže a ženy. Etapa je ukončena vpádem vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Doba normalizace zmrazila ustálený statut quo a od roku 1969 se prakticky nevytváří žádná iniciativa, a proto je třetí úsek evoluce pro zkoumání nejméně zajímavý. (Wagnerova 2009: 15) Jak je vidno, rok 1955 není striktním mezníkem, spíš jej autorka vidí jako pozvolný předěl, kterým lze zakončit vývojové stádium poválečné situace. Tato práce by se tedy dala úžeji specifikovat jako zkoumání první etapy socialistické emancipace na území Československa v 50. letech.

Výzkumné otázky jsou následující: *Jaký byl charakter emancipačního procesu v rámci socialistické, potažmo komunistické ideologie v poválečném Československu? Jak byly ženy angažovány ve strukturách Komunistické strany Československa?* Bakalářská práce poskytuje náhled na problematiku emancipace po skončení druhé světové války a po událostech února 1948. Následně také reflektuje proměny společenského chování ve stínu tohoto fenoménu a zachycuje proměnu rolí ve straně, stejně tak v každodenním chování občanů. Celá práce je koncipována do tří hlavních kapitol, každá z nich má následně téma rozvíjející podkapitoly.

První z nich se zabývá celkově Komunistickou stranou Československa, jaké pozice zastávala v poválečném prostředí, jakým hráčem byla a především, jak si budovala své pevné pozice, které ji zaručily lidovou podporu. Neméně důležité je v této části zmínit uchopení moci v únoru roku 1948. Jen ve zkratce nastíním, jaké podmínky panovaly a jaké příležitosti se naskýtal komunistické straně v tento zlomový dějinný okamžik. Tato počáteční část textu se věnuje taktéž nastínění složení strany a jejímu společenskému paradigmatu, jaké členy absorbovala do svých struktur, jak probíhal nábor příznivců po roce 1946 a posléze 1948. Taktéž se kapitola věnuje ženám, jak k nim strana přistupovala a jaké obzory jim v rámci struktury nabízela.

Druhou část tvoří kapitola nazvaná jako ženská otázka. Celý text je rozvržen ke zkoumání ženské části členské základny strany, proto je zde objasněno zakotvení žen v ideologii socialistického učení a taktéž, jak vůbec ženy do společenského povědomí pronikaly. Emancipačnímu fenoménu se věnují první dvě podkapitoly, avšak ta následující již sleduje vývoj pouze v sociologické ideologii, potažmo přímo v KSČ. Tato část se věnuje obrazu ideální ženy údernice, která měla být vzorem mateřským, politickým i co se pracovního nasazení týče. Na konci se objevuje zhodnocení ideje a reálné praxe, jak doopravdy fungovalo

domácí prostředí v rodinách, jak byly přizpůsobeny např. pracovní poměry pro ženy a jaký dopad měla tato proměna na společnost a klima v ní.

Třetí a poslední část práce se zaměří přímo na ženy v politice, na partajní organizace, skrze něž byly ženy vně strany ovlivňovány, a hlavně díky nim ovládly veškerá dříve existující ženská hnutí či spolky. Národní fronta žen a jiná zájmová či profesní uskupení zabírala velmi široké spektrum aktivit, od formulování politiky týkající se péče o dítě a rodinu až po profesní postavení žen ve fabrikách s převažující mužskou pracovní silou. Pokud se podíváme do ostatních zemí pod převládajícím vlivem Sovětského svazu vidíme, že podobná sdružení fungovala i zde. Jsou to právě spolky a oficiální stranické odnože, které tvořily plodnou půdu pro rozšiřování vlivu komunistické strany, především díky cílení na specifickou skupinu společnosti, která měla jiné požadavky, představy a hlavně možnosti, jak se zapojit do veřejného dění než jejich mužské protějšky.

Svým poměrně historizujícím tématem si práce vyžádala specifické pojetí problematiky, jedná se o propojení historiografického přístupu, gender studies i studia sociologie mezigeneračních proměn. Metodami použitými pro zpracování textu je rozbor relevantních zdrojů a pramenů, především z českého prostředí, ale i ze zahraniční tvorby. Genderová analýza je vybrána jako doplňkový model pro zkoumání problematiky, přičemž je pojem gender chápán jako v čase a prostředí proměnlivý. Úhel zkoumání z pohledu gender studies byl vybrán záměrně pro jeho příhodné uplatnění jakožto základního diverzifikačního rámce ve vztahu společnosti a jedince projevujícím se např. v sociálních konstruktech, přístupu institucí, symbolech atd. Primárním záměrem této bakalářské diplomové práce však není provést podrobné prošetření gender diskurzu, ale držet se v rámci politické vědy ve zvoleném tématu, tedy postavení žen v KSČ s historickým kontextem v českých poměrech.

Od přelomu století se velmi výrazně proměnila situace na poli výzkumu ženské otázky a postavení žen ve veřejném prostoru celkově. Ve světovém kontextu se o změně diskurzu můžeme bavit v posledních více než dvaceti letech, v českém prostoru to bude doba o něco kratší, neboť restaurace občanské společnosti po roce 1989 s sebou nesla i zpoždění zájmu o post materiální hodnoty, jako jsou ekologická témata či právě rovnost postavení žen a mužů v politice, v pracovním prostředí nebo v kruhu rodinném. Od situace, kdy téměř neexistovala odborná literatura a prameny ke zkoumání jakékoliv sféry ženské emancipace v poválečném 20. století se dostáváme do doby, kdy se stejné problematice věnuje řada publikací, odborných periodik či se zakládají specializovaná pracoviště na výzkum gender studies. (Nečasová 2008a: 82–84) V této bakalářské práci považuji za přínosné přesah zkoumání ženské otázky i do jiných oblastí jako je především politologie, sociologie či jiná humanitní odvětví. Dějiny žen sice

nejsou ještě zcela etablovaným výzkumným subjektem, avšak již zauímají výrazné místo na poli světové akademické obce. Čím dál více autorů a autorek pohlíží na zkoumanou problematiku taktéž prizmatem ženského pohledu, ať už jde o historizující práce či vizionářské hypotézy. Inovativním prvek do odborné debaty se stal koncept tzv. „ženské zkušenosti,“ jež bere v potaz specifika prožitků a zkušeností ženské části lidstva. V čele předpokladu stojí přesvědčení, že jejich prožitky se výrazně liší od vnímání mužské populace, neboť je determinován „...v rámci pojetí ženské sféry: prostřednictvím osobní zkušenosti, rodinných struktur a domácnosti, kolektivní (ženské) reinterpretace sociálních definicí ženských rolí a sítí kontaktů ženského přátelství, které poskytují emoční, stejně tak fyzickou, oporu.“ (Scott 1999: 20)

Poměrně detailnímu zájmu se těší ženská emancipace v předválečném období, tedy v průběhu dlouhého devatenáctého století, ať už je to zaměření na vznik osvícenských spolků, boje o možnost vyššího vzdělání studentek, či politická práva v institucích Rakouska-Uherska. Počátkům ženského hnutí na Moravě i v Čechách se ve svých příspěvcích do sborníků i ve vlastní tvorbě věnuje Jana Burešová. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století* je poměrně detailní sondou do společenských nálad v první půli 20. století. Stejně tak se stejným časovým obdobím zabývá autorka Dana Musilová a přesněji její monografie *Z ženského pohledu – Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939* zkoumá politickou aktivitu žen v první fázi ratifikace československého státu. Tato autorka se taktéž podílela na vzniku knihy *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, která předkládá čtenáři tematiku ustanovení ženského hnutí a jeho jedinečnost v rámci evropského kontinentu, stejně tak nabízí srovnání s jinými emancipačními proudy v tehdejší kontextu. Spolu s Marií Bahenskou a Libuší Heczkovou, se kterými Dana Musilová spolupracovala na výše uvedené publikaci, společnými silami vytvořily také publikaci *Ženy na stráž: České feministické myšlení 19. a 20. století*, jež se stejně tak věnuje vývoji feministického myšlení na našem území, dost často v úzké spojitosti s konsolidací ideje čechoslovakismu a národním akcentem.

Velkou inspirací jsou díla mladé historičky z Masarykovy Univerzity v Brně, Denisy Nečasové, která se úzce zaměřila na ženské spolky v poválečném období českých dějin a na jejich roli ve stranické struktuře komunistické moci – publikace nese název *Buduj vlast, posilíš mír!* a právě ona byla jedním z klíčových faktorů, proč jsem zvolila téma své práce takové, jaké je. Přičemž autorka se mnohdy velmi úzce zaměřuje právě na ženské organizace, které fungovaly v rámci strany. Skrze ně hodnotí úspěšnost podílu žen na projednávání agendě vlády, jejich skutečnou angažovanost ve veřejném prostoru i v samotných strukturách KSČ. I další její

příspěvky stojí za povšimnutí, ať už je to kniha *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956* nebo nepřeberné množství článků do tuzemských i zahraničních recenzovaných periodik. Její texty působí osvěžujícím dojmem a je z její tvorby cítit vliv vanoucí z anglosaského prostředí. Tematicky podobné, na komunistické období vlády orientované, je dílo skupiny odborníků z oborů napříč zájmovým spektrem – sociologie, politologie, historie atd. – kteří se v rámci projektu Proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989 zabývali tématy, jež shrnuli ve sborníku *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*. Kniha pro tuto bakalářskou práci posloužila v mnoha ohledech a oblastech, ať už osvětlovala samotný pojem gender a jeho užití v historické perspektivě či při zkoumání nedávných dějin jeho prizmatem, nebo při přiblížení každodenního života v Československu v minulém století. Zajímavým podnětem pro zkoumání je článek zabývající se tzv. potratovým zákonem, který jsem po jeho přečtení použila rovněž pro časové vymezení práce, jelikož se dá brát jako zlomové společenské téma propírané nejen tiskem ale kulminující i ve veřejné debatě. Životními eskapádami zainteresovaných političek komunistek se podrobněji věnoval historik Jiří Pernes. Jeho kniha nese název *Komunistky s fanatismem v srdci* a předestírá životní osudy vybraných vrcholných zástupkyň KSČ v první i druhé polovině 20. století. Nejužitečnější se nakonec staly části knihy o Ludmile Jankovcové a Anežce Hodinové-Spurné, jelikož jejich příběhy korespondují s vytyčeným tématem. Výrazným zdrojem je obsáhlá několika svazková výzkumná publikaci *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu* vydávána Ústavem soudobých dějin ve spolupráci s nakladatelstvím Dokořán. Jednotlivé díly jsou plny příspěvků z rozličných odvětví výzkumu komunistické historie nejen druhé dekády 20. století, mimo jiné se zde objevují i studie výše zmíněných autorek, jako např. Jany Burešové či Evy Uhrové. Obě se věnují opět pouze první polovině minulého století, čímž potvrzují tezi, že výzkumů věnujících se tématům ženské otázky do 50. let 20. století je nesporně vícero.

Ze zahraničních autorů se jako největší prokázala maďarská historička Éva Fodor, jež se věnuje obdobnému tématu, tedy zkoumání politické aktivity žen v socialistické éře dějin, avšak v prostředí rodného Maďarska, potažmo východního bloku. Čili skrze její příspěvky je možné zkoumat fenomény, jež byly pro tehdejší spřátelené republiky vzájemné. Nicméně na rozdíl od tuzemské tvorby se v celosvětovém měřítku takto specifickému tématu věnuje málokterý akademik, pokud přeci, tak většinou v perspektivě společných znaků se Sovětským svazem. Cizojazyčná tvorba je v této bakalářské práci využita především pro stanovení fenoménu genderu a jeho užití pro zadané téma, jak jej lze aplikovat na zkoumání dějin jeho prizmatem.

Při zkoumání použité literatury je záhodno uvést do kontextu taktéž výraznou osobu gender studies v českém, potažmo československém prostředí, a to Jiřinu Šiklovou. Byla to právě ona, která začala vnášet v našich končinách světlo do této vědní disciplíny. Její komentáře tvoří trefné a užitečné náhledy na tehdejší socialistickou strategii vnímání ženské otázky v proklamované politické perspektivě. Rovněž jakožto socioložka předkládá odlišný pohled na věc nežli autoři věnující se čistě historii. Z její perspektivy viděné tři fáze emancipace ženské populace tvoří opět jistou strukturální osnovu této bakalářské práce. Také často citovaná Hana Havelková se svým sociologickým základem poskytuje vlastní vidění emancipačního procesu a vytváří prostor pro úvahu nad patriarchátem a mužským světem v konotaci 50. let, jež je protilehlým diskurzem ke studovanému tématu. Ve výčtu autorů ještě uvedu jméno Aleny Wagnerové, která emigrovala po Pražském jaru do německého Saarbrückenu, což ovlivnilo jednak její novinářskou kariéru, ale taktéž přístup k bádání a výzkumu. Sama se aktivně angažuje v ženských hnutích a do odborné debaty přispěla díly o Sidonii Nádherné či Mileně Jesenské. V perspektivě této práce se jako přínosné ukázaly její texty k feminizmu v předlistopadové době, kde vlastní životní zkušenost ze země západního světa skýtá nepřehledné množství ukazatelů hodných srovnání.

1 Komunistická strana Československa v poválečné perspektivě

První část této bakalářské diplomové práce je koncipována jako ve skrze úvodní, tedy pouze nastiňuje období, kterému se nadále věnuje a současně definuje jisté pojmy a oblasti, kterými se zabývá zbylý text. Zde je nezbytné uvést alespoň minimální množství informací o poválečné situaci v Československu, tzn. jaké byly společenské nálady a klima, které předcházelo následujícím únorovým událostem, stejně tak samotný únor roku 1948 je v práci pouze předestřen pro jeho dějinný význam. Tato kapitola si neklade za cíl nijak hlubokou analýzu problematiky uchopení vládní moci Komunistickou stranou Československa, ale pouze zevrubné představení situace, jež panovala v našich podmínkách ve zkoumaných letech.

Jestliže se následující kapitoly věnují podrobněji ženské otázce a jejímu začlenění do struktury komunistické strany, je příznačné osvětlit její sociální složení, v němž se dle dobové terminologie „třídní“ stratifikace výrazně projevuje. Proklamovaný dělnický charakter značně ovlivňoval i genderové rozdělení rolí ve straně. S tím souvisí i emancipační proces, jež se s konečnou platností začlenil do ideologie marxismu-leninismu a skrze ni působil na aktivizaci, doposud ne zcela ekonomicky využitě, části veřejnosti. Účelnost celého plánu je z dnešního pohledu jasná a přímá, avšak v době svého užití působil model ženské práce v podmínkách výhradně mužských závodů jako výzva, která je ženám předložena po letech strávených na druhé koleji společenského zájmu. Tedy že se jim otevírají nové obzory, jež možná dají prostor pro objevení či probuzení jejich skutečné identity a nenaplněného potenciálu.

1.1 KSČ na cestě k monopolizaci moci

Poválečné prostředí Evropy nebylo ničím jiným než válkou zničeným kusem pevniny, který se musel znova vzpamatovávat z hrůz ozbrojeného konfliktu. V mezidobí let 1918 a 1939 se státy snažily vytvářet fungující společenské, ekonomické a hospodářské systémy, v nichž viděly budoucnost svých zemí. V roce 1945 je čekala opětovná rekonstrukce již jednou přehodnocovaných vizí budoucího vývoje. Druhá světová válka s sebou přinesla mnohé nové fenomény. Nejen závratný technický pokrok, ale také, na rozdíl od první světové války, i etnický rasismus vedoucí ke saze jednoho národa dominovat nad všemi ostatními, ne z hlediska územního, ale principiálního, jakéhosi historického rasového poslání. Proto se již během válečných let snažily národní vlády, nadnárodní instituce i všemožná hnutí vytvořit koncept poválečného řešení, jak ekonomických, tak bezpečnostních otázek. (Kalinová 2007: 25) Na rozdíl od válečné mobilizace zdrojů pro užití na frontě, měla být ta poválečná zaměřena na získávání surovin k uspokojení potřeb občanů, potažmo celé společnosti. Toho šlo, dle dobové zkušenosti ze 30. let a následující Velké krize, dosáhnout pouze zvýšením vlivu státu

v ekonomické a sociální oblasti. Např. poskytnutí pracovních míst mohlo zabezpečit rodiny pracujících nejen stálým příjmem, ale také systémem sociálních záruk. (Tamtéž: 25–28) Silný společenský konsenzus tkvěl v „...realizaci komplexní transformace systému sociální ochrany.“ (Rákosník 2012: 123) V důsledku války se tento cíl smršknul v letech 1945-1948 na pouhou normalizaci dosavadního systému a zajištění jejího minimálního fungování. Legislativní smrští³, jak ji nazývá Jakub Rákosník, se Československo dočkalo hned v prvních měsících po uchopení moci KSČ. Příval reformních zákonů nakonec deklarovala Ústava 9. května, která dokončila snažení vybudovat lidově demokratické Československo podle sovětského modelu. (Tamtéž: 138)

Závažný dopad měl na pozdější vývoj celého světa partnerský blok Spojenců, tedy Spojené státy, Sovětský svaz, Velká Británie. Spojení USA a SSSR po druhé světové válce vyústilo v konfrontaci vedoucí ke studené válce, která prodchnula zbylé půl století. (Kaplan 2004: 7–16) Již během válečných let se Josif Stalin rozmýšlel nad poválečným uspořádáním evropského kontinentu, přičemž vidina skupiny vazalských států, které by tvořily ochrannou zónu kolem sovětské hranice vyznívala vcelku sympaticky. Avšak k naplnění této myšlenky docházelo postupně a nebyla nikdy během jednání, ani s USA, ani s Brity, jasně konfigurována. Idea vytvoření nárazníkového pásma východoevropských států obklopující evropskou hranici Sovětského svazu se stala skutečností po osvobozovacích akcích, které začaly budoucí klíčové partnery postupně uvolňovat z područí, v té době již skomírající nacistické velmoci. SSSR dostal svého přesvědčení a podmanil si území „od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu,“ jak příznačně konstatoval Winston Churchill ve Fultonu v březnu 1946. Byla zpuštěna železná opona, která zahalila ony státy do stínu rudé socialistické vlajky na dlouhá desetiletí. (Nálevka 2000: 177–199)

V Československu výjimečná válečná zkušenost vedla k touze občanů po upřednostnění kolektivní záruky bezpečí než po garanci individuálních práv. Lidé požadovali, aby se zlo války již nikdy neopakovalo a jako ochrannou záštitu viděli osvoboditelské armády rudého spojence, velký Sovětský svaz. (Rákosník, Spurný, Štaif 2018: 206) Sám Edvard Beneš, pod vlivem mnichovských zkušeností, přispěl k myšlence odvrácení se od prvorepublikových partnerů – Francie a Velké Británie, a přesměrování státních zájmů na druhou stranu kontinentu do Moskvy. Již od podpisu spojeneckých smluv v roce 1943 se postavení komunistických sil

³ „Byla schválena nová pozemková reforma (č. 46/1948 Sb.), zákon o státní podpoře novomanželům (č. 57/1948 Sb.), nový školský zákon (č. 95/1948 Sb.) nebo další znárodnění podniků nad 50 zaměstnanců (několika zákony, např. č. 120/1948 Sb.). Právě v tomto období byl také dne 15. dubna vyhlášen zákon o národním pojištění (č. 99/1948 Sb.).“ (Rákosník 2012: 138)

značně proměnilo. Všichni jako by pozapomněli na podporu paktu Ribbentrop – Molotov československými komunisty, stejně tak na jejich ignoraci londýnského exilu až do napadení SSSR v roce 1941. Když se exilová vláda vracela domů do vlasti, spolu s ní se jako Fénix z popela, znovuzrodila oficiálně obnovená Komunistická strana Československa, bez ní by totiž nebylo možno postavit na nohy tzv. Národní frontu Čechů a Slováků. (Devátá, Kocian, Pernes 2017: 6) Cílem komunistických sil bylo zdiskreditovat předválečnou opozici, jakožto možnou hrozbu pro nově se etablující politickou elitu. Pravicové politické subjekty byly označeny za kolaborantské s nacistickým režimem a tím byla jejich jakákoliv šance na získání podpory voličů udusána. Čistky na stranickém spektru levice-pravice ušetřily vyjma KSČ pouze Československou stranu lidovou, Československou stranu národně socialistickou a Československou sociální demokracii. (Kaplan 2007: 30–35) KSČ nabízela občanům jednoznačně velmi atraktivní politický program, který byl srozumitelný a otevřený, avšak značně populistický. Vedení sestavilo seznam bodů, který odrážel přání občanů, takže na jedné straně KSČ plně podporovala okamžité vysídlení Němců, na druhé slibovala svobodu projevu tvorby a umění, na třetí podporovala živnostenskou činnost a zavrhovala vznik kolchozů. Díky těmto závazkům se zdála být jediným subjektem, který klade zájmy republiky nad ty čistě stranické. (Měchýř 2000: 324) Ať už to z dnešního úhlu pohledu považujeme za sebe více ironické.

Proč se komunisté nechopili vlády hned v květnu 1945, když k tomu měli všechny potřebné prostředky? Stejnou otázku si klade i Jacques Rupnik ve své knize *Dějiny Komunistické strany Československa*, kde uvádí, že by tímto aktem byla vyvolána mezinárodní krize a celkově by došlo k narušení spojeneckého klimatu. Proto se jako ústřední jevila postupná, na oko demokratická a právně nenapadnutelná strategie pozvolného přebírání stěžejních funkcí ve vládě a vládním aparátu. (Rupnik 2002: 191–194). Avšak nenechme se zmást, ono období do února 1948 bylo pouze přechodným obdobím dopředu promyšlené strategie. Vše mohlo ty tři roky od konce druhé světové války počkat jen díky nebývalému úspěchu KSČ ve volbách v květnu 1946. Tam se totiž prokázala skutečná loajalita občanů k socialistické myšlence. (Tamtéž: 228)

1.2 Uchopení moci – únor 1948

Neutuchající moc SSSR, zdiskreditování předválečných politických aktérů, podpora domácí komunistické reprezentace a sílící nedůvěra v západní svět – asi takto by se dala charakterizovat nálada v tehdejší zmáhajícím se poválečném Československu. Ian Kershaw ve své knize *Do pekel a zpět. Evropa 1914-1949* příhodně komentuje tehdejší společenské

klima na základě předešlého výčtu určujících faktorů: „*Sovětská moc však byla v této rovnici konstantou, společným jmenovatelem i nejdůležitějším rozhodujícím činitelem.*“ (Kershaw 2017: 467) Jak Kershaw předkládá, stejné fenomény se objevovaly v celém východním bloku, i když formálně ještě ne úplně existoval a byl prozatím v procesu konsolidace. Situace ve všech budoucích vazalských státech SSSR byla více než podobná, pouze dějinné okolnosti a společenská poptávka určovala, jaký postup „převratu“ bude kde aplikován.

Ke konci roku 1947 se strategie KSČ začíná rychle měnit z té oficiální, prováděné v parlamentu, k mimoparlamentní taktice rychlého převzetí moci. Československo bylo poslední nedobytou baštou, kde komunistická strana ještě neměla zcela převládající monopol. Proto se po vzoru jiných sousedních zemí i KSČ hlásila o rozhodující slovo, seč jí síly. Jacques Rupnik uvádí: „... *paradoxně právě chyby ‚protistrategie‘ umírněných stran jí umožnily převzít moc ve státě, a právě to přispělo k originalitě toho, co označujeme za ‚pražský převrat‘.*“ (Rupnik 2002: 236) Nálady ve společnosti se nevyvíjely pro KSČ nejpriznivěji, podpora začala klesat úměrně ekonomické situaci, byla zde nevyřešená pozice Slováků, zda se vůbec začne jednat o jejich autonomii či nikoliv, a Moskva tlačila na odmítnutí Marshallova plánu a připojení se do nově vznikající aliance východoevropského soustátí. Nejen z těchto důvodů byla komunistická strana přinucena vyhlásit na květen roku 1948 předčasné volby, ve kterých měla na posílení vlastní pozice jen nevelké šance (Tamtéž: 468). Mezi partnery vládní koalice však začalo na počátku roku stoupat napětí a vyústilo nejev v krizi politickou, ale v nesnáz celého proklamovaného demokratického režimu. Příčinou stále častějších střetů byl záměr komunistických poslanců prosazovat změny vedoucí k neomezené moci jejich strany bez souhlasu koaličních partnerů, kteří na tyto kroky právem nahlíželi jako na ohrožení demokratických principů. (Kaplan 1997: 269–270) Dlouho potlačované napětí se vyvinulo v otevřený „spor o Bezpečnost“, jak jej nazývá Karel Kaplan. Po ostrých konfrontacích u řečnického pultíku byla ochota všech přítomných dojít ke kompromisu a řešení situace nulová.⁴ Do takto vyhocené situace vyšla na povrch zásadní informace o chystaných změnách na postech obvodních velitelů Národní bezpečnosti v Praze. (Tamtéž: 285–288) Část nekomunistických poslanců se na popud tohoto aktu nerozvážně vzdala svých mandátů s vizí na prošetření postupného upevňování moci komunistů v policejním sboru. Prozíravě se k patu postavila KSČ, jejíž základy byly pevně spojeny s hromadnou podporou veřejnosti. Již od

⁴ „*Diskuse o Bezpečnosti byla tentokrát natolik vyhocená, vzájemnými útoky, obviňováním, podezíráním a nedůvěrou vystupňovaná, že dojem všech přítomných byl stejný: ‚veškeré debatování je za tohoto stavu zbytečné.‘*“ (Kaplan 1997: 288)

počátku si strana budovala silné pozice především v armádě a v policii. Navíc již od roku 1946 ovládá hlavní hospodářské zdroje a má převládající moc taktéž ve vlivu na masová společenská hnutí. (Kalinová 2007: 27) Využila tedy veškerých možných i ne zcela korektních praktik, aby dosáhla na rozhodující moc ve vládě a natrvalo ukotvila svou převahu. Přes veškeré pochybnosti byla ale výměna křesel provedena dle tehdejšího ústavněprávního rámce, proti tomu nebylo možné se odvolat. (Cabada, Vodička 2011: 67–68)

Květnové volby byly v konečném důsledku pouze formalitou, jak stvrdit předjednané vítězství. Od přijetí demise nekomunistických ministrů prezidentem Benešem, upadá československá pluralitní demokracie a přetváří se ve vládu jedné strany. Perzekuce a oklešťování se týkala všech aspektů života občanů. Byl omezován kulturní a náboženský život, zákazu činnosti se dočkaly veškeré neoficiální nestranné spolky (např. Junák, Orel, Sokol atd.), katolická církev byla pod drobnohledem, jež vyústil v dlouhá léta skrývání víry a v pronásledování farníků i duchovních. Veškerá svobodná občanská angažovanost byla potírána. Naproti tomu vznikaly masové organizace, jež měly vyplnit prostor po vykořeněných institucích spjatých s každodenní činností člověka. O této problematice dále ve třetí kapitole práce.

1.3 Společenské paradigma KSČ

Po formální stránce se bude následující text týkat pouze české části KSČ, poněvadž do roku 1950 neexistuje dostatek relevantních údajů ze slovenské oblasti. Dalším z aspektů, proč se zaměřím pouze na českou část je ten, že oficiálně se sice Komunistická strana Slovenska integrovala do struktur KSČ až v roce 1948, avšak již od konce války se chovala značně submisivně vůči vedení z Prahy. (Měchýř 2000: 323) Nadále se její vliv umenšoval a s pražským ústředím se nemohla rovnat, což mělo za následek nejen protest slovenské části populace. Mocenský centrismus vyžadoval silné vedení, které bylo zosobněno Klementem Gottwaldem a jeho nejbližšími spolupracovníky. KSS degradovali na pouhou územní organizaci a proti rozhodnutí ústředí se nikdo neopovážil vystoupit. Tímto postupem byla ještě více omezena možnost, byť relativní, samostatné slovenské politiky jakou stanovovala Ústava z 9. května 1948. (Pešek 2015: 131–133)

Po mnichovské dohodě v roce 1938 nabrala existence KSČ rychlý spád, během následujících pár měsíců byla veškerá činnost strany převedena do ilegality a definitivní zákaz přišel 27. prosince téhož roku. Konání straníků tak pokračovalo především v rámci protinacistického odboje, který tvořil velmi důležitou spojovací linku mezi předválečnou a poválečnou existencí partaje. Právě antifašistická rezistence zakořenila v myslích občanů,

z čehož ve velkém čerpala oficiální nomenklatura. (Marek 2000: 149) Stejně jako jiné strany se i KSČ po skončení druhé světové války opírala o svou předválečnou podobu, přičemž do struktur nabírala sociálně demokratické stoupence, angažované nestraníky i radikálně smýšlející jedince již od vzniku ve 20. letech. Jako jediný politický aktér navazovala na prvorepublikovou tradici zakořeněnou ve všech národnostních i společenských skupinách na celém tehdejší území ČSR. Byla to strana složená z poměrně odlišných proudů lidí, které spojovaly sympatie k událostem, které se odehrály v Rusku roku 1917. Společná práce a všelidové vlastnictví, které nabízí každému člověku podílejícímu se na evolučním přerodu systému od kapitalismu ke komunismu všechny komodity potřebné k zajištění osobního uspokojení – původně spojující článek celého hnutí, avšak poměrně naivní a idealistická představa reálného socialismu postupem let vyprchává z ideje KSČ, až z ní zbyde jen účelně používané torzo. (Marek 2000: 137–141)

Politici vůdci mohli po roce 1945 ihned operovat s rozšířenou sítí funkčních stranických jednotek v regionech a strukturách rozličných organizací. Tato skutečnost byla velmi nápomocná při náborové akci, která nastala již v samotný rok ukončení války. Od května 1945 rostl počet úměrně rychlosti podpory a již v březnu následujícího roku překračuje KSČ jeden milion sympatizantů s rudou knížkou. (Devátá, Kocian, Pernes 2017: 8) Od května do prosince 1946 dokázala KSČ vygenerovat dalších více než 780 tisíc straníků, což je až 10krát více než měla ještě ve 30. letech. (Maňák 2003: 159) Jestliže se předchozí získávání nových aktivních zástupců lidu neslo v duchu kvantity na úkor kvality, tak pozdější povolební kampaň byl opačného rázu. Roku 1947 se hlavním cílem strany stalo naverbovat co možná nejhodnotnější část veřejnosti, která by mohla sloužit jako tvrdé a přesvědčivé jádro členstva. Měli to být mladí lidé, vysokoškoláci, technická inteligence, vůdčí osobnosti nejrůznějších organizací (mládežnických, zaměstnaneckých, zájmových atd.), kteří byli respektováni kolegy a měli možnost vyvíjet tlak na své okolí, přinejmenším, co se ideového charakteru týče. I ženám bylo nabízeno členství ve straně, neboť i jejich participace vedla k navyšování procentuálního zastoupení sympatizantů KSČ v populaci. (Devátá, Kocian, Pernes 2017: 10) Stejně tak se eliminovaly v tomto období živly, jež by mohly stranu poškodit zevnitř, potažmo i na venek, např. občané zapojení do obchodu na černém trhu, lidé spojování s trestnou činností nebo výtržníci. (Maňák 2003: 160–165)

Pokračující náborová kampaň roku 1948 se nedostala ani do své vrcholné formy, tedy k agitaci ke květnovému termínu řádných voleb, když byla moc předána do rukou KSČ zcela bez přispění veřejnosti, a to již druhý měsíc onoho roku. Pokud budeme brát v potaz dosavadní zisk nových zástupců do struktur, tak z početního hlediska byla akce úspěšná, KSČ

pravděpodobně v tomto zlomovém okamžiku disponovala členskou silou čítající bezmála milion a půl jedinců⁵. (Devátá, Kocian, Pernes 2017: 10) Zaměříme-li se však na sociální složení nově příchozích a na původní očekávání, nabízí se nám pouze rozpačité výsledky. Prvotní idea byla přilákat do strany mimo dělníky i střední třídu, byť tohle označení by v dobovém kontextu zajisté neobstálo. Žádání živnostníci a inteligence byla mezi nově rekrutovanými členy pouze v menšině, avšak podařilo se alespoň rozmělnit jejich početní rozdíl vůči průmyslovému dělnictvu. Nábor byl nejúspěšnější pro ženy, jejich počet vzrostl zhruba na 366 tisíc členek, což lze považovat za nebývalý zdar. Opět se však nabízí odvrácená strana této ideologické hry, jelikož až tři pětiny z nich tvořily ženy v domácnosti čili nebyly nijak exponované z hlediska pracovních interakcí či agitace v závodech. (Maňák 2003: 164)

Na popud Klementa Gottwalda, který měl v tehdejším Československu podobný kult osobnosti jako Stalin v SSSR, následující nábor nových členů ještě zesílil. Až do květnových voleb roku 1948, konec konců i po nich, pokračovalo úsilí zaujmout nové straníky. Jelikož bylo potřeba provést kontrolu nově získaných členů, následoval proces selekce, kdy se progresivní jedinci udrželi ve straně, jiní byli shledáni zbytečnými pro naplnění politických cílů a odstaveni od privilegií, které strana nabízela. Zavedl se post kandidátů, kteří byli plnohodnotnými členy strany a dostali možnost si zasloužit příslušnost k vládnoucí moci, avšak neměli možnost hlasovat či být voleni a volit do funkcí KSČ. (Maňák 2003: 172–175) Po několik následujících let byl přímý nábor zcela zastaven a do struktur byli absorbováni pouze výjimečně úspěšní úderníci či tzv. zlepšovatelé, za své vynikající pracovní nasazení. Přičemž do roku 1951, kdy byl zákaz zrušen, přistoupilo do strany dalších 8 tisíc takovýchto „prvotřídních pracovníků“. (Tamtéž: 175) Čerstvě přistoupivší sociální agregát zhruba 800 tisíc stranických nováčků by se dal rozdělit do tří ideologických proudů: na mlčící a vždy souhlasící většinu, přesvědčené fanatiky, kteří věřili, že strana je neomylná, a na rozhodující nomenklaturu, jež slepě plnila moskevské požadavky. (Měchýř 2000: 326) Neopomenutelnou skupinu tvořili členové, jež viděli v KSČ a v její moci možnost kariéerního i společenského vzestupu. Pro ně byla legitimace pouze vstupenkou do světa, kde lze v zaměstnání stoupat výše a profesně růst, byť v mnohých případech za cenu odvržení morální integrity. (Cabada, Vodička 2011: 70) Složení stranického aparátu je velmi pestré a různorodé, přičemž proklamovaná ideologie vlády proletariátu měla už ze své podstaty značné mezery a nedokonalosti, proto se realita v mnohém lišila od ideálů a propagovaných hesel politického programu. V pounorovém náboru se největšího nárůstu dočkala skupina úředníků a inteligence. Ve většině případů navíc nešlo o nátlakovou kampaň,

⁵ Podle autorů publikace; historiků Markéty Deváté, Jiřího Kociana a Jiřího Pernese, mohla KSČ k 25. 2. 1948 vykazovat až 1 409 661 členů. (Devátá, Kocian, Pernes 2017: 10)

ale osobní zájem je nutno hledat v jejich sociálním postavení, jelikož se jednalo o jedince na vedoucích pozicích podniků a institucí s pravděpodobným kariérním růstem. Osobní progres u této kategorie většinové populace přímo závisel na státní moci, protože právě stát byl jednoznačně převládajícím zaměstnavatelem těchto osob. (Maňák 2003: 170–171) „*Roku 1948 značná část českých (a v jisté míře i slovenských) intelektuálů podporovala komunistický převrat. Ztotožnila se s novým partajním státem a jeho ideologií a ty je za to odměnily iluzivní mocí a faktickými výsadami.*“ (Rupnik 1994: 540) Mezi dělníky už takové nadšení ze vstupu do KSČ nerezonovalo a mezi rolníky by se dalo hovořit přímo o nezájmu. Převážná část manuálně pracujících již ve straně byla a programová prohlášení nic převratného nepředkládala. Tato skutečnost nebyla nijak příznivá pro obraz strany, která si zakládala na dělnickém charakteru a propagaci vlády proletariátu. (Maňák 2003: 172) Tyto viditelné rozdíly mezi proklamovanými stanovisky a skutečným stavem věci se nikdy nestaly a ani nemohly stát předmětem diskuze. Nedokonalosti byly považovány za dílčí nesrovnalosti, které se podaří v průběhu času vyřešit.

Z výše uvedené obecné charakteristiky nového člena vyplývá, že ženy musely být i přes veškerou snahu výrazně méně zastoupeny, a hlavně zapojeny do jakéhokoliv užšího vedení, protože i přes proklamovanou rovnost šancí se v kolektivní paměti držel obraz tradiční rodiny. Úsilí vyvinuté na přetvoření několik generací fungujícího modelu tradiční rodiny s matkou v domácnosti a pracujícím otcem a živitelem se v praxi ne zcela setkalo s úspěchem. Navzdory veškeré snaze vypadat jako vyvážená společnost, nebylo možné mít ženy v pracovním žebříčku umístěné na oněch žádaných postech. Nejen, že myšlenka údernických žen, které se mimo udržování domácí atmosféry stejně bezhlavě vrhají do politické agitace a pracovního nasazení, byla příliš nová, ale stejně tak nebyla proveditelná. „*V době socialismu přinejmenším dvě generace žen viděly, že je nemožné zvládnout paralelní role – to znamená udržovat domácnost a být zaměstnány – což mělo vliv na pocit viny a trvalou frustraci, protože nebyly schopné zvládat ani jednu práci k svojí spokojenosti ...*“ (Šiklová 1997: 267) A tak ženy po návratu ze zaměstnání nastupovaly tzv. „druhou směnu,“ tu jim usnadňoval ne muž, ale pokrok a výtobytky moderní doby, jako byla např. pračka. Snaha nuceně převést premisu zaměstnanosti žen do praxe vedla k nezvratné změně společenského klimatu a narušila nespočet rodinných pout napříč celým Československem. (Šprincová 2015: 83–90) Prostředí rodiny bylo navíc narušeno také ztrátou „ceny“ mužství, jež do té doby ve společnosti panovala. Znárodněním a konfiskací soukromého majetku přicházeli vlastníci, tím pádem převážně muži, o společenskou funkci, o status, jež byl vázán k vydržování statků. Ženy chudly ve stejných oblastech jako muži, avšak při marginálním podílu žen na společenském bohatství to ani zdaleka nehrálo klíčovou roli. V této směně muži přicházeli o mnohem větší množství atributů

než jejich protějšky, ty naopak nabývaly na ekonomické stabilitě. V původní marxistické teorii bylo osvobození dělnické třídy a žen vzájemně podmíněno, v pozdním stalinismu již nikoli. Tato doba skrze tlaky pracovního trhu nabourávala funkci rodiny, jakožto esenciální a nepostradatelnou vazbu každé society. Ona reforma byla vnucená, byť ne zcela proti nevoli zainteresovaných subjektů, tedy žen, které po druhé světové válce po jistém zkvalitnění postavení toužily. (Wagnerová 1995: 80–81)

2 Ženská otázka a její proměna

Emancipace byla důležitou otázkou a stála ve středu pozornosti společenské debaty po celé dlouhé 19. století. Nová žena, jež formovala diskurz od přelomu století, „*navzdory tehdejší předstávám o feminitě jezdí na kole, nosí kalhotové sukně a zdobí ji krátký sestřih*“, (Nečasová 2018: 27) naráží na svou neukotvenou reálnou podobu. Neboť po první světové válce její nabyté postavení opět ustupuje do pozadí a na scénu se dere předobraz „rytíře nebes“, jež je symbolem znovunalezené maskulinity pošramocené válečným děním. (Tamtéž: 28) V prvorepublikovém Československu se otázkou práv žen zabývala řada spolků, zpočátku navazovaly na tradici ještě z dob Rakouska-Uherska, kdy hlavním cílem bylo dosažení politické reprezentace a adekvátního vyššího vzdělání, jež by zajistilo znalosti pro angažovanost na trhu práce a ve společenském diskurzu. I v této etapě byla emancipace žen považována za neodmyslitelnou část proměny celé komunity, na pohlaví nehledě, avšak marxistická ideologie vnesla do problematiky zcela jiný rozměr. Ekonomické a společenské osvobození se od muže nabízelo opuštění nudných a druhořadých domácích prací a naplnění vlastních tužeb skrze vstoupení do zaměstnaneckého vztahu. Cílem teoretiků, kteří si byli vědomi nedostatků, jež tato transakce skýtá, bylo přenést alespoň část zodpovědnosti na kolektiv a tím vyrovnat vzniklý deficit v domácnosti. Za dobu propagace ženské otázky pod hlavičkou socialistické mantry se nepodařilo nedostatky odstranit. (Wagnerová 2009: 13)

Tato kapitola představuje průběh emancipačního procesu zhruba od vzniku Československa. Odkazuje i na předešlý vývoj, ale hlavní část je věnována vývoji v poválečných letech, především po změně vládnoucí garnitury, tedy době po roce 1948. Značná část odborníků a autorů se zabývá tématem emancipace v 19. století, případně právě v prvorepublikových časech, kdy se pokládaly základy legislativy a formovalo se prostředí nové republiky. Naopak menší pozornost je upírána na pozdější situaci, kdy je za hybatele změn považována rovnostářská společnost. Avšak opak je skutečností, neboť v časech komunistické éry moci stáli v čele veškerých rozhodnutí mužští představitelé a ženský pohled na věc je marginalizován. Nadále se text věnuje vzorové ženě komunistce, jaká je její funkce, a co je jejím posláním. Přičemž trojjedinost občanky socialistického Československa, tedy úloha matky, občanky a pracovnice, nám demonstuje požadavky, které byly na ženy kladeny. Závěr kapitoly tvoří nástin proměny veřejné a soukromé sféry, jak se činnosti a ideje vytvářené separátně v těchto oblastech měnily s novým státním zřízením.

2.1 Emancipační proces ve 20. století

Na české dějinné scéně si ženy vydobily své postavení již za národního obrození, kdy se staly integrální součástí vlastenecké skupiny a společně s muži velkých jmen, jako Vojta Náprstek a později i Tomáš Garrigue Masaryk, tvořily společenské povědomí o národní integritě. (Jechová 2013: 3–18) Především zapojení T. G. Masaryka do otázky ženských požadavků je považováno za klíčový moment, neboť bez jeho zainteresování by neměly ženy tak pevnou půdu pod nohama, jako s jeho autoritou za zády. Masaryk kritizoval nejen církevní pohled na ženy, jako na někoho slabšího a nutně podřízeného, považoval současně za neméně důležité, aby se ženy účastnily všech ekonomických i politických aktivit společnosti, a aby byly stejně vzdělávány jako muži. Současně také označuje práci žen pro rodinu a budování zázemí muži za mnohdy více prospěšnou práci, než skýtala valná část placených zaměstnání. S tímhle potenciálem měla ženská hnutí obrovskou intelektuální základnu v podobě podporovatele z řad představitelů státu. (Neudorfllová 2009: 39)

Pravdu, že téma žen je vždy tématem i pro muže, neboť jedno od druhého nelze oddělit, potvrzuje i skutečnost, že jedním z prvních zastánců ženské otázky byl právě muž s takto bohatou životní zkušeností. (Lenderová 2002: 7) Hledání intelektuálního zázemí pro myšlenku emancipace žen v mužském prostředí nebylo nic nového, avšak podle autorek knihy *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století* nikde jinde na evropském kontinentě nevyústila spolupráce mužů a žen v tezi o prospěšnosti jejich vzájemné spolupráce při prosazování rovnostářských principů do takového rozměru. Je to především způsobeno vzájemným bojem za národní identitu a upřednostněním státotvorné problematiky před čistě emancipací ženských práv a požadavků. Často bývaly ženy vnímány jako vychovatelky nové generace občanů, kteří ponесou národní myšlenku dál a setrvají ve víře v ní. (Strobach, Mareš 2012: 44) Rozhodovací role ženy sice stále zůstávala za vstupními dveřmi domu, avšak domu vlasteneckého, v němž je ona nositelkou vědění a předává patriotickou ideu češtiny, české historie a aspekty s nimi spojené dál. Ve stejný moment začíná např. pramenit i kulinářský zápal propagovaný Magdalenou Dobromilou Rettigovou nebo snaha o dívčí vzdělávací ústavy a jejich kulturní vyžití, neboť právě tyto aktivity zůstaly ještě po dlouhou dobu jedinými projevy veřejné činnosti dam. (Lenderová 2016: 241) Později se podobný koncept použil pro výchovu nového uvědomělého socialistického člověka, kde je to opět matka, potažmo její angažovanost a nasazení, které dávají prostor pro ideologickou výchovu mladé generace.

Rozpad Rakouska-Uherska a vznik samostatného Československa neměl na společné úsilí žen a mužů destruktivní vliv. Jejich spolupráce plynule pokračovala dál, i přes fakt, že své síly spojili původně ke vzniku československého státu. Zde se nám vytváří prostor pro otázku,

proč tomu tak bylo? (Bahenská, Heczková, Musilová 2011: 8) Jak už bylo výše v textu uvedeno, primární se stala pro oba tábory konsolidace národních zájmů, to mělo své následky ve formě vzniku tří nezávislých ženských hnutí – českého, německého, židovského; avšak vztah s muži se neměnil. Všechny tři proudy prosazovaly stejná či velmi podobná východiska, požadovaly velmi podobné cíle (např. možnost dosáhnout vyššího stupně vzdělání, sociální a politická ochrana apod.), ale k jejich dosažení nemohly a ani nechtěly postupovat ruku v ruce. Vzájemný respekt a uznání vytvářely alespoň živnou půdu pro neformální styky a konexe, které se odehrávaly přinejmenším na mezinárodních kongresech podobně smýšlejících hnutí a později na půdě parlamentu samostatné nově vzniklé republiky. (Tamtéž: 9) Zapuštění kořenů v národnostních skupinách přispělo k přežití institutů i po rozpadu soustátí.

V roce 1920 nová ústava ČSR, oficiálně nazvaná jako Ústavní listina Československé republiky,⁶ stanovovala volební právo pro všechny občany, bez rozdílu pohlaví, víry nebo rasy či příslušnosti k menšině. V průběhu 20. a 30. let to mohlo vypadat, že se touhy československých žen po politickém aktivismu vytratily, avšak opak byl skutečností. Neboť právě během těchto let se ženy pokoušely uvést teoretické právní rámce do praxe a do povědomí běžných lidí. (Burešová 2001: 36) Přesto se v následujících dekadách nepodařilo ve všech směrech změnit model pojetí emancipace „která se zarazila o domovní dveře“ – tedy že ženy sice mohou mít stejná práva v pracovním a politickém prostředí, avšak postavení v rodinném kruhu zůstává stejné. Proto se posléze toliko aktivních žen nechalo zlákat komunistickou myšlenkou, jak píše Eva Uhrová: „*Zaujala je idea, že ženy budou osvobozeny od neproduktivních a nedoceňovaných domácích prací, což jim dodá větší sebevědomí a ekonomickou nezávislost.*“ (Uhrová 2004: 40)

Největší podíl na aktivizaci žen v meziválečném období měly spolky liberálně orientované, ty ze své podstaty vystupovaly apoliticky, avšak účast v jakékoliv straně nevyklučovaly. Mnoho aktivistek samotných působilo v partajích napříč stranickým spektrem – „... jejich největší počet byl ve straně národně socialistické, početné zastoupení měly i v národně demokratické straně, v pokrokových spolcích pracovaly i členky agrární strany a ženy ze sociální demokracie.“ (Burešová 2001: 41) Naopak od komunistek se „liberálky“ záměrně distancovaly, i přes svou proklamovanou neutralnost vůči stranictví. Stejně tak se členky KSČ nezapojovaly do aktivit opozičního tábora. (Tamtéž) Pravděpodobně díky neschopnosti nadále spolupracovat v rámci prosazování společné agendy se utvářejí dva odlišné proudy usilující o angažovanost žen. Již zde lze pozorovat, že si komunistická strana sestavuje

⁶ (cit. 31. 3. 2020) Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>

početnou základnu, kterou by v budoucnu mohla bezprostředně využít k aktivizaci nerozhodnuté ženské části společnosti. Válečná zkušenost měla dopad na společenskou stratifikaci i na pohled na ženu jakožto hospodyně a strážkyni rodinné pohody, poněvadž v době okupace byla role žen a mužů značně pozměněna. Jak je již uvedeno výše, po druhé světové válce se KSČ na emancipační problematiku orientovala pouze ze zcela zřejmých důvodů, neboť nezaměstnané ženy, tedy i ty v domácnosti, tvořily nevyužitý pracovní potenciál. Ten by bylo bývalo záhodno účelně zaměřit na růst stranické moci. Stejně tak se totiž již před válkou snažili komunističtí politici vědomě cílit na ekonomické zlepšení, společenské zrovnoprávnění i na sociální péči o ženy, v duchu posílení svých pozic ve společnosti. (Burešová 2004: 62)

2. 2 Emancipace žen na socialistický způsob

Jak bylo uvedeno v kapitole o složení strany, v rámci náborové akce se do hledáčku zájmu dostaly také ženy. Jejich postavení v rámci získávání nových členů však bylo zcela odlišné od role mužských stranických kolegů. Nesehrávaly ústřední roli ve stratifikaci celého aparátního kolosu, ale nepochybně doplňovaly ideologickou stránku socialistického experimentu. Díky nemalé absenci strategicky významných pracovních postů zastávaných ženami se jejich činnost zaměřila na infiltraci do každodenního života obyvatel. Coby reprezentantky půlky populace sehrávaly neméně důležitou funkci, neboť bylo koncepčně prospěšné zastupovat celou společnost, jak muže, tak i ženy a děti. Ženy-straníci neměly příliš zasahovat do ekonomických otázek a oblastí, jako bylo hospodářství a např. průmysl, ale své snahy měly směřovat k problematice péče o dítě, vzdělání, případně na rodinnou politiku. Proklamovaná rovnocennost mužů a žen ve straně byla očividně stejně povrchní jako lidový charakter členů KSČ.

Z prováděné politiky, v rámci rovného postavení mužů a žen ve zkoumané době, se nejvýrazněji projevuje apel na povšimnutí si změn, jež byly pro zlepšení pozic žen vykonány. Klíčová „emancipace“ nebyla vždy brána pouze jako pozitivní proces, např. Jiřina Šiklová mluví o „*socialistické ,pseudo-emancipaci‘*“ (Šiklová 1993: 75) Období jejího ideologického zakotvení můžeme spatřovat spíše v 50. a 60. letech nežli později v období normalizace. Hlavním hybatelem změny vnímání postavení žen v poválečném Československu byl nucený nástup do zaměstnání po roce 1948. Jednak byla tato strategie dílčím motivem ekonomických zájmů nově se formujícího režimu, jednak sehrála roli marxisticko-leninská ideologie, která určitou dávku emancipačního étosu rovněž obsahovala. (Vodochodský 2007: 36) Ženám byl jejich vstup do zaměstnání prezentován jako další krok v nastolování rovnostářské společnosti, kde se muži a ženy mohou ucházet o cokoliv ze stejné pozice. Stejná šance na získání

zaměstnání i rozsáhlý program na ulehčení handicapu mateřství jsou toho důkazem. Síť veřejných institucí, jako mateřské školy či jesle, byly navíc reprezentovány jako inovativní, neboť v západních společnostech mohly jejich vrstevnice o takových zařízeních pouze snít. (Možný 2002: 155) Zaměstnanecká role ženy byla chápána jako ta důležitější, na úkor mateřských potřeb, za ideál hodný následování bylo považováno odložit děti do týdenních jeslí a následně do mateřské školky. Obraz matek vezoucích ještě v potměných ranních hodinách své ratolesti do výchovných zařízení tvořil každodenní rituál 50. let. Vidina tohoto vzbuzuje spíše soustrast než představeň šťastných zítřků. (Wagnerová 2009: 15) Na druhou stranu „dvojitá břemeno“ – mateřství a pracovní morálka, dávalo ženám manévrovací prostor před sítí režimního aparátu, jelikož péče o dítě byla považována za přijatelné ospravedlnění se pro nepřijetí stranického členství. V důsledku jsou tak ženy mnohem méně kompromitovány s hříchy komunistické moci než mužské protějšky. Šiklová trefně doplňuje: *„Méně ženských členek strany znamenalo nejen méně ženských funkcionářek, ale také méně ženských informátorek tajné policie.“* (Šiklová 1993: 79)

2. 2. 1 Obraz socialistické ženy

Nový řád, smýšlející sám o sobě jako nanejvýš rovnostářským, se potřeboval stůj, co stůj vymezit vůči předchozímu společenskému uspořádání. V duchu této myšlenky bylo nutné potlačit jakékoliv úspěchy předchozího systému. Buržoazní stratifikace společnosti a rozdělování statků bylo z hlediska komunistické ideologie na nižším vývojovém stupni, proto nemohla zcela a úplně postihnout veškeré potřeby svých občanů. Otázka mateřství, podobně jako řada dalších společenských fenoménů, se nevyhnula notné dávce ideologizace. Do té doby ceněná, v některých dobách až povinná role žen, byla vstupní predispozicí ke zvýšení osobní prestiže. *„Žena jakožto jedinec prostřednictvím mateřství nabývala větší ‚kvality‘ sama o sobě – naskýtala se jí tak možnost zažít jedinečný nenahraditelný životní prožitek, naplnit boží vůli, získat vyšší sociální status apod.“* (Nečasová 2008: 36) Tato definice skýtá v době socializace společnosti po roce 1948 výraznou snahu udržet vysokou porodnost, avšak při vehnání mas žen do výrobního prostředí je růst natality neudržitelný. V pozadí navíc tkvěla především poptávka po pracovní a vojenské síle. (Mareš 2002: 85–86)

Co se týče ženské otázky, tedy rovného postavení mužů a žen či prosperity a úspěšnosti ženských hnutí, v tomto systému moci nebylo dle komunistického vidění světa učiněno dostatečné množství kroků, aby byly ženy zcela spokojené se stavem věci. Nově nastupující řád byl plně inspirován tezemi ideologie marxismu-leninismu, a proto rovnost ženské části populace nebyla stavěna na okraj zájmu, ale byla esenciální součástí proklamovaného programu

k úspěšnému budování socialismu. V tomto bodě se levicový proud stýká s liberálním, tedy v pohledu na problematiku ženské emancipace – oba na ni nahlízejí jako na nedílný prvek procesu obrody celé společnosti, potažmo celého národa. (Nečasová 2011a: 349–350) Barbora Havelková doplňuje úvahu tvrzením, že „otázka rovnosti pohlaví nebyla nikdy řešena samostatně a jako priorita – žena byla relevantní pouze jako proletářka, její zájmy zohledněny, pouze pokud se kryly se zájmy pracující třídy.“ (Havelková 2009: 183) Ženská otázka byla v rovině ideologické pouze jedním ze společenských témat, které se z určitých úhlů dá využít věcně pro vyzdvižení socialistického režimu. Avšak mnoho úskalí, které pojem skrýval nebyla nikdy otázkou diskuze pro širší veřejnost, např. vzájemné postavení pohlaví ovlivňující sociální nerovnost, domácí násilí, nebo obligátní narážky na pracovišti. (Tamtéž: 183)

Idea marxismu-leninismu pro dosažení rovného postavení obou pohlaví byla obsažena ve dvou základních předpokladech vzdání se osobního vlastnictví ve prospěch celospolečenského blaha. Denisa Nečasová ve své práci *Buduj vlast, posílíš mír!* tyto dvě základní podmínky stanovuje následovně: „odstranění kapitalistického soukromého vlastnictví a proměnu domácí práce ve veřejný průmysl.“ (Nečasová 2011a: 350) První podmínka procházela mnohem hlubším sociálním kontextem, především ve smyslu ekonomické otázky jakožto určujícího aspektu celé společnosti. Práce či zaměstnání měla mimo funkci získání výdělku taky určitou morální nadstavbu, měla se stát zároveň otázkou cti a identifikace. Tato definice vedla v tehdejší kontextu k východisku, že je nutné skutečně přijmout ženy a jejich práva na podílení se na všeobecném blahu skrze otevření pracovního trhu. (Wagnerová 1995: 79–80) Hilda Scott dodává, že premisa, že odstraněním soukromého vlastnictví, jakožto oné kapitalistické překážky k absolutní rovnosti pohlaví po vzoru myšlenek Engelse, je zcela rigidní. Neboť vidina, že socialistická revoluce zamezí poddanství žen, zamezila jakékoliv debatě o reálném fungování rolí v rodině, pracovním životě či v zaměstnaneckém poměru v době aplikovaného socialismu. (Scott 1974: 42) Obrázky nadšených dělnic, jeřábnic a kovoobráběček zaplňovaly denní tisk v celém poúnorovém Československu, tematika se nevyhnula ani filmovým plátnům. Kde byly pracovnice ztvárněny jako vhodný příklad, jak by měly socialistické ženy vypadat. Toto pojetí ideálu krásy lze vnímat jako úpadek ženské estetiky. Hodnotícím prvkem již nebyla nadále ladnost a něha, kterou ženy oplývaly, ale počet odpracovaných hodin v závodě či lány zoraného pole.

Usilovně se naplňovala i druhá podmínka, tedy přesunout domácí povinnosti do veřejného prostoru. Jedna po druhé vyrůstaly městské prádelny, jídelny, jesle či mateřské školky. Tyto novodobé instituce měly angažovaným a moderním občankám usnadnit zvládnání rodinných povinností, aby mohly naplňovat svou touhu po osobním rozvoji v zaměstnání a

zároveň býti prospěšnými pro svou vlast. (Nečasová 2011a: 351) Pokud zohledníme skutečnost, tedy že ženy tvoří zhruba polovinu obyvatel, vychází nám v triviální matematické rovnici, že o takovou masu nemůže strana přijít, potažmo nemůže opomíjet její potenciál, ale ani její požadavky a možnosti.

Spolu s téměř nedosažitelnými úspěchy, které nastolí pouze a jedině převedení teorie marxismu-leninismu do praxe, tedy reálný socialismus, zde byl další neochvějný hráč, a především nedozírný vzor – Sovětský svaz. O třicet let déle trávající zkušenost SSSR dávala předobraz nejen pro ženy, ale pro transformaci celé společnosti. Tento starší bratr byl vnímán jako ideál hodný následování a symbolická role vůdčího představitele přetvoření společenského řádu byla vnímána i na mezinárodním poli v prostředí komunistických států celého východního bloku. Vznikaly zcela účelové vztahy mezi sovětskými ženami a jejich „sestrami“ v Československu. Nejružnější media předávala zprávy o jejich klíčové roli v boji o blaho země. Jak uvádí Nečasová, časopis *Rádkyně*, stejně tak dobová *Vlasta*, referovaly o úsilí sovětských matek, dělnic a pracujících: „*Již v roce 1949 se v instrukcích a plánu Rádkyně – časopisu komunistických žen – objevuje doporučení opírat se při každém problému co nejvíce o zkušenosti ze SSSR. (...) Časopis Vlasta také přinášel pravidelně svým čtenářkám rubriku Sovětská žena – náš vzor, ve kterém se mohly seznámit s významnými i zcela obyčejnými představitelkami SSSR.*“ (Nečasová 2011a: 353)

2.3 Idea vs. reálná praxe

I přes možnou podobnost směřování komunistické, či socialistické ideologie a buržoazních ženských emancipačních hnutí, nenechme se mýlit představou o jejich spolupráci. Poúnorová vidina nově se rodící socialistické ženy byla velmi vzdálená sebevědomé liberálně smýšlející intelektuálce, jelikož nový společenský řád si žádal zcela jiné pojetí angažované zástupkyně lidu. Viděl ji spíše v podobě pracující budovatelky, jejíž předobraz by se více hodil do konceptu vládnutí dělnické třídy. Ve 20. století nebyla vize „nové ženy“ či „nového člověka“ ničím nová. Nečasová uvádí: „*Nový socialistický člověk není žádným unikátním zjevem, který by se vyskytoval pouze v poúnorovém Československu. Nalezneme ho v mnoha obměnách, různých časových geografických a kulturních variacích.*“ (Nečasová 2018: 27) Už osvícenští myslitelé jako např. Jean Jacques Rousseau či později Nietzsche měli svoji představu o jedinečném typu nového občana a člověka, stejně tak se měnil i ideál ženství a předobraz ženy obecně. Pohled na ně se měnil často s válečnou zkušeností, kdy se jejich role zásadním způsobem transformovala a vehnala do veřejného prostoru několik staletí mlčící část populace, kterou až na pár výjimek tvořily. Přílišná konkretizace ženského ideálu ve všech směrech by

byla zaručeně na škodu celému projektu inovovat představu o vzorové ženě, proto se dle Denisy Nečasové předloha smrškla do „trojedinosti“ jedince – pracovnice, uvědomělá občanka a matka, tyto tři podoby měly být klíčové při formování osobnosti správné partajnice. (Nečasová 2011a: 356)

Podle autorky tvořily nejvýraznější roli první uvedené, tedy pracovnice – „*Nedostatek pracovních sil po skončení druhé světové války vedl k masivní agitaci zejména žen, jakožto dosud nepřiliš využitě ‚zásobárny‘.*“ (Nečasová 2011a: 357) Změna diskurzu výroby v poúnorovém Československu měla za následek transformaci pracovního prostředí pro obě pohlaví. Jednak se díky trendu výroby zbraní a orientaci na těžký průmysl proměnily podmínky pro muže, jednak se státním zájmem stalo zaměstnat ženy. (Pernes 2008: 44) Nahnání žen do pracovního poměru si kladlo za jeden z cílů vyvážit genderově nesjednocené profesní obory, avšak kýžený výsledek se ne zcela dostavil. Sice za volanty traktorů již ve větší míře usedaly ženy, stejně tak narůstal počet slévaček, řidiček tramvají či soustružnic, ale v opačném případě nepřibývalo mužů do školství, pečovatelských domů či zdravotnických zařízení. Nejviditelněji se ženské „hrdinky“ pracujícího lidu setkávaly s komplikacemi v mužském prostředí, kde nebyly zcela akceptovány jako schopné a adekvátně edukované k výkonu „mužského řemesla“. (Nečasová 2011a: 358–361) Dochází tedy k určité feminizaci pracovních odvětví. Je to například zemědělství, kam nastoupil vysoký počet nově zaměstnaných žen a bývaly to často posty podradnějšího charakteru, jako dojičky či dělnice. Systém tak řešil příliv vlny pracovníků převáděním mužů do těžkého průmyslu, který byl lépe placený a prestižnější, zatímco opomíjená místa ve spotřebním průmyslu, kde zůstávaly neinovované stroje a nelehká práce u pásu, ponechával ženám. Ludmila Jankovcová⁷; dlouholetá angažovaná aktivistka, stranická funkcionářka, a především ministryně průmyslu a později výživy, zajisté znala nedostatky, se kterými se musely zaměstnankyně v závodech potýkat a jaká příkoří se pojila se skloubením domácích povinností a pracovní náplně v podmínkách, kdy nebyl státní sektor zajišťující péči o dítě ještě zcela dostačující. To ji však nebránilo v laxnosti přístupu a šplhání po stranickém žebříčku hierarchie výše. (Pernes 2006: 67–69) Režimní struktury prosazovaly, jak uvádí Ivo Možný, tzv. „frontální postup“ při vyvažování zastoupení mužů a žen ve sféře práce. Model staví všechna povolání sobě na roveň a otevírá je možnosti nástupu žen simultánně, tedy že postupuje od nulového zastoupení k úplné rovnosti. (Možný 1983: 76–80) „*Výhledným, cílovým*

⁷ Ludmila Jankovcová byla dlouholetou sociální demokratkou, avšak posléze změnila stranickou legitimaci a vstoupila do KSČ. V roce 1947 se stala první ženou v československé vládě, a to ministryní průmyslu. Ve druhé Gottwaldově vládě pokračovala na postu ministryně výživy. Její politickou kariéru ukončily až normalizační čistky v KSČ, kdy pro svůj reformní přístup byla vyloučena ze strany a později podepsala Chartu 77. (Pernes 2006: 58–65)

stavem je pak rovný podíl mužů a žen ve všech (anebo téměř všech) povoláních: místa lékařů i traktoristů, kadeřníků i pilotů, politiků i úředníků jsou nakonec z poloviny obsazena muži, z poloviny ženami.“ (Tamtéž: 80) Tento přístup byl u nás realizován hlavně v 50. letech čili souběžně s první a iniciační etapou ženské emancipace.

Druhá z tváří nové ideální socialistické múzy, byla tvář uvědomělé občanky. Její hlavní úlohou byla agitace, angažovanost a zájem o veřejné dění. Svou snahu zapojit se demonstruje na pořádání společných oslav svátků, brigádami pro zkrášlení sídlištních předzahrádek, či sběrem papíru. Hlavním úkolem je politizace každodenního života a její poslání je přinejmenším zdeformované, a především značně účelové. Součástí profilu byla i politická aktivita, tedy zastávání oficiálních postů v rámci hierarchie strany. Mnohými informačními kanály byla žena politicky zainteresovaná považována za bezprostřední součást veřejné sféry, jíž se dostalo uplatnění až v době socialistické éry. Ovšem zcela odlišný náhled poskytují podle Denisy Nečasové archivní materiály. *„Zprávy ÚV KSČ nebo ÚAV NF týkající se zařazení žen jakožto „politických kádrů“ spojuje poměrně pochybovačný či vyloženě negativistický přístup tehdejších funkcionářů. Již samotná myšlenka působení žen v politické oblasti byla pro řadu z nich nepřijatelná.*“ (Nečasová 2011a: 363) Nečasová ve své práci přímo využívá prameny, jež poukazují na nevoli mužských zástupců přijmout mezi sebe ženy či jim svěřit jinou než administrativní práci.

Problematické bylo i jejich včlenění do vyšších pater politiky, nejlépe se nátlak projevoval na místní a okresní úrovni. Zde se na postech vůdčích představitelů přeci jen zástupkyně něžného pohlaví objevovaly, avšak od krajské směrem k celostátní politice se jejich počet rapidně snižoval. Nesrovnatelné pozice zastávaly ženy i ve strukturách podniků, kde jim byly přisuzovány výrazně podřadnější funkce. (Vodochodský 2007: 36) Éva Fodor, která se věnuje historii genderu v maďarském prostředí, dodává, že nižší postavení žen, jakožto komunistických předáků, vyplývá z reprodukčních povinností. *„Přestože byl na povrchu bez genderový, měl ideální komunistický subjekt znatelně maskulinní vlastnosti a ženy nemohly nikdy zcela splnit požadavky na něj. Konkrétně, kvůli svým reprodukčním povinnostem, které zůstaly tvůrci socialistické sociální politiky nezpochybněny, ženy nikdy nemohly být vnímány jako stejně spolehlivé a oddané věci komunismu jako muži. Proto jejich vynucená účast ve světě práce a politiky mohla být pouze segregovaná a podřadná.*“ (Fodor 2002a: 241) Jestliže je v předchozí kapitole naznačen průběh většiny budovatelských filmů či článků v časopisech pro ženy – jak se musely potýkat s nástrahami ve světě mužů, kde jim byly do cesty kladeny překážky, ale ony přesto vytrvaly a všechny nepřízně pracovního kolektivu překonaly, aby mohly mezi svými soudruhy pomáhat dostat naši zemi k lepším zítřkům; realita nebyla v jistých

ohledech odlišná. (Nečasová 2011a: 364–367) Samotná funkce filmu a televizního vysílání byla využita k propagandě enormního množství režimních pohnutek. Vedení strany si velmi záhy uvědomilo, že nové medium se může stát vynikající „hláskou troubou.“ Televizním národem se Čechoslováci sice stanou naplno až v éře normalizace, kdy se komerční produkce seriálů a televizních pořadů rozjede naplno, ale již v 50. letech je kolos kinematografie zneužit k manipulaci mas veřejnosti. (Kopal 2013: 214–216)

Mnoho aktivních političek se setkalo s absolutním nepřijetím mužských spolupracovníků, kteří přímo či nepřímo dávali na odív svou nechuť být na schůzi vedené ženou. Nepřístupnost vůči nadřízené, jakožto ženě panovala i v dámském kolektivu čili nejen muži, ale i stranické kolegyně měly pocit nedůvěry ve vedení organizace, okresního výboru či pouhé zájmové sekce, další ženou. (Nečasová 2012: 67) Určitým stupněm pokrokovosti tedy nedisponovali nejen muži, ale absentoval také u žen. Veškerá vynaložená snaha změnit smýšlení o tradiční úloze ženy a muže nejen v politice, ale především v každodenním životě, nedošla takřka vůbec naplnění. Obraz rovnosti, který měl panovat mezi oběma pohlavími byl propagován jako opozitum vůči měšťácké zaostalosti, což v tehdejší perspektivě znamenalo jediné zkostratělé vnímání kapitalistického uspořádání společnosti. Domněnku turbulentního období pro základní roli ženy, jakožto matky, dosvědčuje i zrušení Dne matek, který nahradil březnovým Mezinárodním dnem žen. Z hlediska dat či ověřitelných zdrojů se tato skutečnost jeví iracionálně, v kolektivní paměti se však udála změna a z oslavy mateřství se stal den hromadného chystání chlebiček a nákupu rudých karafiátů. (Nečasová 2008b: 35–36) Nečasová shrnuje tyto závěry následovně: „*Mateřství zde rovněž ztrácelo svůj individuální nezaměnitelný rozměr a deformovalo se do podoby společenské funkce.*“ (Nečasová 2011a: 372) Vnímání mateřství se nenávratně přesunulo z privátní sféry a bylo zásadním způsobem pozměněno v obecný zájem.

Trojí tvář socialistické ženy – pracovnice, uvědomělá občanka a matka dle komunistického vzoru – reprezentovala nový model soudružek, které měly svou pílí dopomoci k lepším zítřkům. Totalitní systém dal ženám možnost stát se čímkoliv, čím chtějí býti, pokud to bude něco, co se hodí do uniformity tehdejší společnosti a bude to ku prospěchu projektu socialismu. V takovém případě jim poskytoval výhody zaměstnaných matek, tedy nahrazení osobní zainteresovanosti pro rodinu výměnou za veřejný institut. V konečném důsledku žena nezískala vstupem do zaměstnání novou identitu nebo nenaplnila tu vytouženou, nýbrž často tak činila pouze z ekonomické nutnosti. (Lenderová 2002: 9) Vládní nomenklatura v průběhu 50. let prokoukla ukvapenost politiky, jež nastolila v oblasti rodinné strategie a začala postupně ustupovat z nově nabytých pozic. Natlačení žen do pracovního prostředí znamenalo

ekonomicky problematickou transformaci, jelikož právě matky byly stále ty, kdo zůstával s dětmi doma při nemoci či jakékoliv nevyžádané situaci. S nastolenou změnou se proměnilo i finanční ohodnocení mužů, a to natolik, že ekonomicky zabezpečit rodinu mohli jen oba pracující rodiče. I přes veškerá negativa, která skýtal projekt mobilizace, již nebylo možné jej zavrhnout a navrátit se k dřívějšímu systému. (Možný 2002: 155) Zhruba od 60. let začíná proces emancipace stagnovat. Po dosažení určitých dílčích změn ve společenském vnímání se již ženský potenciál dále nerozvíjel. Pokud ano, pak již jen velmi pozvolně a nekoherentně, neboť komunističtí plánovači upravili původně proklamovanou tezi rovnostářského postavení mužů a žen, a to vlivem nastanuvších okolností. Jedním z aspektů přehodnocení stanovisek bylo obtížné „zespolečenšťování“ osobní sféry života. Přílišné zobecňování tradičních úloh žen se ukázalo jako neefektivní, nákladné, kompletně neproveditelné, a především veřejností rozpačitě přijímané. (Vodochodský 2007: 37) Současně také ekonomové vynášeli své rozsudky nad „přezaměstnaností“ žen, která byla způsobena nutností vyrovnat hospodářské důsledky války a nyní při stabilizaci ekonomického vývoje již nebylo zapotřebí zaměstnávat veškerou schopnou populaci. (Havelková B. 2015: 48) Reálným problémem byl také pokles porodnosti, který úzce souvisel s touto problematikou, právě úbytek nově narozených dětí mohl být jedním z důvodů odklonu pozornosti od emancipace žen. (Jechová 2013: 12–13)

Cílenou a vědomou likvidací občanské společnosti komunistickou stranou se markantním stylem proměnilo vnímání, jak veřejné, tak soukromé sféry lidských životů. Z důvodů znárodnování, kolektivizace a rozšiřování vlivu režimu do osobního prostoru jedince se dříve respektovaná a adorovaná aktivní participace na veřejném životě smrškla na nezajímavé pochlebování výše postaveným straníkům, popřípadě na nebezpečný či nejistý podnik hrstky odvážných. Odlišný vývoj zažila privátní stránka života v socialismu, jelikož původně vnímaný prostor rutinních domácích prací se proměnil v čilý ruch nefalšovaného lidského projevu emocí a názorů. Rodinné prostředí přebíralo extrémně důležitou roli, nezastupitelnou v životě každého člověka, především toho žijícího pod tíhou totalitní moci. Jelikož morální zásady, sociální inteligence a další primární lidské vlastnosti a dovednosti, se více než kdy jindy tvořily právě v kruhu nejbližších rodinných příslušníků a přátel. V neposlední řadě byl každý jedinec na rodinu vázán v důsledku nedostačujícího ekonomického zázemí ze strany státu, absenci zboží a služeb ve většině případů kompenzovalo právě příbuzenstvo. (Havelková 1993: 92) Havelková tedy ukazuje, že sféra soukromá nabývá na větší osobní důležitosti pro člověka. Martin Hájek nicméně dodává, že by sféra soukromá a veřejná neměla být striktně definována pro zkoumání vnímání tehdejší společnosti z dnešní perspektivy. Přinejmenším ne pro výzkum společnosti jako celku, neboť již na vzorku čtyř

genderových a profesních sociálních kategorií zjistil, že pojetí obou oblastí je značně odlišné. Výsledky takto úzkého profilu bádání sice nejsou aplikovatelné na celý tehdejší společenský diskurz, avšak vymezují se vůči tezi o všeobecném útěku lidí z veřejné do soukromé sféry. (Hájek 2015: 86) Neměli bychom tedy obecně definovat, že se lidé utíkali realizovat do privátní zóny svých bytů a domů, protože přinejmenším pro značnou část společnosti, jako byli aparátčící či politická nomenklatura nebo pracovníci profitující z vlastnictví červené knížky, to viděli v opačné perspektivě.

Mnozí autoři, specializující se na problematiku genderu a emancipačních aktivit v rámci socialistické ideologie, se shodují, že proklamované cíle se podařilo splnit jen povrchně. Poukazují sice i na pokroky, které se udály např. oproti liberálním společnostem západní Evropy, zejména v první iniciační éře komunismu, avšak nelze přehlédnout značně ambivalentní či přímo negativní dopady, které měl na svědomí tento nedokončený experiment sociální politiky. (Vodochodský 2007: 37) Jak je uvedeno v předchozích částech textu, prvotní snahy zaktivizovat ženskou část populace a vměstnat ji donucovacími prostředky do sféry společenského dění, v níž doposud nefigurovala, bylo uspěchané a prvoplánové.

3 Role žen v socialistickém Československu

Období vlády Komunistické strany Československa vnímáme bez pochyby jako direktivní, absolutně mocenské a ideologicky zcela monopolní po dobu více než čtyřiceti let. Strana měla rozhodující slovo ve všech aspektech života občana, tento všemocný přístup přispíval k nástupu společenských změn, mnohdy výrazně rychleji, než tomu bylo v demokratickém světě, avšak na úkor přirozenosti a svobodného rozhodování lidí. Ve světle těchto okolností se někteří autoři vyjadřují negativně k proklamované rovnostářské tváři strany. Neboť s jejím přístupem nešlo o vyslyšení schopných a vzdělaných žen, ale o reprezentaci zástupkyň proletariátu. Nicméně pro jakékoliv zdatné a zapálené členky se prostor našel. Jestliže byl splněn kádrový profil a vhodný třídní původ, nestály politickým funkcím v cestě žádné překážky. (Matland, Montgomery 2003: 11–15) Pokud totiž měl jedinec potenciál a byl přinejmenším ochotný vzdát se volného času, mohl díky stranické struktuře udělat velkou kariéru.

Největší změna oproti předúnorovým poměrům se udála v oblasti kvalifikovanosti, jelikož bezprostředně po válce se o politickou kariéru neucházeli žádní nováčci, ale zkušené osobnosti s předešlou praxí ve veřejné funkci. Z voleb roku 1946 vzešly poslankyně s vyšší mírou vzdělání a zkušeností s vystupováním před lidmi. Byly to často vysokoškolsky vzdělané ženy, které zastávaly širokou škálu zaměstnání, např. Milada Horáková byla právničkou, spousta z nich vzešla z řad učitelek či funkcionářek veřejných organizací, a žádná z nich nebyla ženou v domácnosti. To vše se však po roce 1948 mění a na důležitosti nabývá třídní původ, především ten dělnický, naopak buržoazní konotace v kádrovém profilu nebyla žádoucí. V následujících volebních obdobích se ideologizace zástupců občanů ještě zvyšuje a posty drží čím dál více rolnic či dělnic a zaměstnankyň JZD.

3.1 Instituce určené k reprezentaci žen

Washingtonská deklarace zaručovala určité zakotvení emancipačního aspektu v budoucí legislativě první republiky, avšak až ústava z roku 1920 definitivně potvrdila rovnoprávnost žen vůči mužům ve znění § 106 „*Výsady rodu, pohlaví a zaměstnání se neuznávají.*“⁸ Pro skutečné uvedení zákonných ustanovení do praxe se liberálně smýšlející aktivní zástupkyně ženského hnutí semknuly a vytvořily instituci, jež spojovala jejich snahy a reprezentovala je samotné v očích veřejnosti, byla jí Ženská národní rada (dále jen ŽNR).

⁸ Ústavní listina Československé republiky z roku 1920

ŽNR byla založena v roce 1923 jakožto sdružující prvek pro aktivní spolky z celého Československa. Nemałym impulzem pro její samotný vznik byla iniciativa Mezinárodní ženské rady, jež stála o navázání širší sítě kontaktů napříč kontinenty. Z jejího podnětu tedy vyrostla pobočka i na našem území, přičemž hlavním cílem této apolitické organizace bylo zlepšení postavení žen v prvorepublikovém Československu. Nesoustředila se na změnu jejich ekonomického statusu, případně závislosti na mužích, ale zaměřila své úsilí na zprostředkování kontaktů, upozorňování na problematiku a na nutnost zabývat se rodinnou politikou, navrhovala možnosti postupu a snažila se tlačit na výkonné orgány v rámci ochrany práv. (Burešová 2001: 61–63) Po roce 1945 se domů do vlasti spolu se svými mužskými kolegy vracely i prvorepublikové političky či jinak angažované ženy. S návratem exponovaných osob začaly obnovovat svou činnost i mnohé předválečné organizace, spolky nebo instituce. Stejně tak ponechané politické strany jako by resuscitovaly agendu a snažily se znovu zapojit do veřejné soutěže o zájem občanů. Všechny přeživší partaje vytvořily ženskou sekci, která by naplňovala program a reprezentovala požadavky aktivních voliček. (Pernes 2006: 20)

Pro následný vývoj událostí je důležitý vznik dvou spolků, a to Národní fronty žen (dále jen NFŽ) a Rady československých žen (dále jen RČŽ). První zmíněnou tvořily ženské odbory všech ponechaných politických stran, přičemž ústředí tvořily tři zástupkyně z každé jedné. NFŽ byla pod značným ideologickým i silovým vlivem KSČ, proto se již v březnu 1947 rozpadá. Přeživší RČŽ navazovala na tradici Ženské národní rady a v jejím čele stanula Milada Horáková. Rada přímo komunikovala agendu s poslanci i senátory, čímž se jí dařilo výrazně lépe prosazovat své požadavky. Ze své podstaty se snažila být nadstranická a apolitická. (Nečasová 2011a: 92–98) Po změně režimu v únoru 1948 se liberální přístup ke srocování v rámci libovolných ženských uskupení rychle změnil. KSČ záměrně kazila iniciativy hnutí a tím zamezovala formulovat vlastní potřeby a cíle. Argumentace na podporu takového chování se nesla v duchu masovosti, která byla typická pro tehdejší smýšlení. Čili systémová proklamace byla taková, že dosavadní organizace zastupují jen omezený počet jedinců a nejsou hlasem výrazné většiny populace, byť pouze ženské poloviny. Vládním cílem je zasáhnout co možná největší množství občanů a poskytnout jim adekvátní platformu k seberealizaci a vyslyšení jejich představ. (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 20) Proto když se valná většina členek RČŽ během únorových dní chtěla připojit k akčnímu výboru, navzdory výraznému nesouhlasu předsedkyně Milady Horákové, bylo s rychlostí blesku vyměněno vedení a organizace se transformovala v nový subjekt – Radu žen (dále jen RŽ). (Nečasová 2011a: 151–152) Tato, nyní už státní, organizace absorbovala do svých struktur všechny zaniklé spolky a iniciativy a tvořila tak páteří články pro komunikaci KSČ s ženskou

veřejností. Statutem státního orgánu navíc zaznamenala RŽ značný příliv finančních prostředků pro svou činnost. (Tamtéž: 166)

Ekonomická stabilita si však vybírala daň v absolutní podřízenosti vládním strukturám, kdy forma i obsah prováděné aktivity korespondovala s požadavky vedení na určité oblasti. Zároveň ale nebyla RŽ ve středu zájmů strany a podléhala rozkazům, jež přicházely z vyšších postů. Pokud tedy nebylo potřeba řešit politiku v kompetencích RŽ, stály funkcionářky na okraji zájmu. (Nečasová 2015: 175) Jelikož ani pohlčení nezávislých iniciativ na podporu politických nároků žen nesplňovalo vize ÚV KSČ, sloučila se česká i slovenská instituce a v roce 1950 vytvořila Československý svaz žen (dále jen ČSŽ). Jemu byl přisuzován mnohem větší politický důraz, protože programové prohlášení se již otevřeně přihlásilo k přímému plnění ideových i praktických potřeb strany. I členská základna byla ideologicky uzpůsobena – oporou členstva i samotného vedení byly dělnice, čímž se naplňoval proletářský charakter kulturní revoluce. (Tamtéž: 178–182) Nicméně ani ČSŽ neměl dlouhého trvání a po dvou letech fungování zaniká. Nedostatečná participace a téměř nulová angažovanost vedly k jeho brzkému zániku. Květa Jechová komentovala nastalou situaci následovně: „*Plán strany na reorganizaci se nezdařil, i když se nasetkal s masovějším odporem. Hlavním důvodem neúspěchu byl nezáměr a laxnost.*“ (Jechová 2013: 12) Po těchto pokusech se stranické ústředí rozhodlo ponechat jakoukoliv iniciativu na nižších správních jednotkách. Situace byla vyřešena zřízením zastřešujícího Výboru československých žen (dále jen VČŽ) a mnoha menších, po vzoru sousedních socialistických států, spravovaných místními národními výbory. VČŽ zbyla pouze velmi okleštěná reprezentativní funkce na poli mezinárodních sjezdů, kdy osmdesát vybraných představitelk formulovalo zájmy československých žen na zahraničních platformách k tomu určených. (Nečasová 2015: 184–187) Na domácím poli panovala laxnost k jakékoliv argumentaci cílů a propagaci.

3. 2 Politická praxe a domnělé rovnostářské elementy

Emancipace společenských funkcí potřebovala vedle ideologického zakotvení, také právní úpravu. Tu jako první poskytla ústava z roku 1920, v socialistickém kontextu se zákonného upevnění dočkala v Ústavě 9. května z roku 1948⁹. Části ošetřující práva a povinnosti občanů využívaly označení „muž a žena,“ což dává jasně najevo ustálení odlišného přístupu k ženám, než jak tomu bylo dříve. V návaznosti vchází v platnost taktéž zákon o rodinném právu, ve kterém je deklarováno, že institut hlavy rodiny zaniká a oba rodiče jsou si nadále rovni v nárocích i povinnostech.¹⁰ (Havelková, B. 2015: 48) Tyto a mnoho dalších

⁹ Ústava Československé republiky: ústavní zákon ze dne 9. května 1948, č. 150 Sb, 1948

¹⁰ Zákon o právu rodinném (č. 265/1949 Sb.) před novelou (č. 15/1958 Sb.)

právních norem chránících ženu a její roli v rodinné hierarchii do stanov Ženské národní rady inkorporovala ještě Milada Horáková, jakožto předsedkyně v meziválečném období. Po návratu do vlasti se o to horlivěji snažila je převést do oficiální roviny zákonitostí státu, avšak pro osobní nepohodlnost byla její zásluha nulována a tutlána. Jí samotnou formulované právní požadavky, byť upravené, přijaté do Zákona o rodině z listopadu 1949 byly později připisovány jako pokrokové KSČ. (Uhrová 2005: 101–103)

„Demokratický“ centralismus uplatňovaný komunistickou stranou dával v následujících letech mocenského monopolu paradoxně větší prostor pro vstup žen do politiky, než tomu bylo v letech předcházejících, ale zároveň i po roce 1989 v době nastupující svobody. (Sokačová 2009: 9) Jelikož strana nepotřebovala k uplatnění restrikcí žádného souhlasu opozičního subjektu, nemusela pro své kroky vyhledávat širší podporu a skrze vnitřní pravidla dokázala sestavit kandidátku dle vlastních představ. Těmito kroky se zbavila překážek, jež by jí bývaly mohly být přítěží při nominaci žen do politických funkcí v přítomnosti konkurenčních činitelů, jak tomu je ve skutečných demokratických státech¹¹. (Norris 2004: 188–199) Nadřazenost komunistické ideologie odrážející se v modelu centralismu, dávala straně převahu nad individuálním rozhodováním jedince ve prospěch disciplíny, loajality a slepého následování, což mělo zásadní vliv na rychlost přijetí žen do sféry politiky v Československu. Propagace angažované občanky hrála výraznou roli, jelikož se jednalo o ústřední prvek obrazu rovnoprávnosti v socialistické rétorice. (Nečasová 2018: 133) Při sestavování volebních kandidátek byl, nicméně kladen důraz spíše na profesní či sociální rozmanitost, případně na národnostní hledisko než na pohlaví jako určující aspekt.

V Sovětském svazu bylo jako příkladné řešení zapojení žen do politiky zneužito nařízení 33 % podílu žen v Nejvyšším sovětu Sovětského svazu. Mimo nástroj propagandy nedisponoval tento fakt žádnou reálnou mocí, jelikož ženy tvořily mizivé procento garnitury se skutečnou kompetencí rozhodovat. (Bauerová, Bártová 1987: 234) Podobné kvóty měly dle mnoha starších prací¹² fungovat i v Československu, avšak novější průzkum pramenů již tento názor vyvrací¹³ a uvádí jej na pravou míru, tedy že výše počtu žen byla pouze doporučována, nikoli diktována. (Havelková 2009: 195) Kvóty měly sloužit jako stimulační prvek pro vstup

¹¹ Faktory ovlivňující počty žen v politice ve standartních demokraciích jsou např. politický systém (většinový x poměrný), velikost volebního obvodu nebo počet mandátů, což v totalitním režimu ztrácí relevanci.

¹² „(...) již před rokem 1989 u nás byly, po vzoru Sovětského svazu, zavedeny kvóty zajišťující zastoupení třiceti procent žen. Kvóty byly zakotveny v zákoně a byly rovněž součástí politického programu vládnoucí Komunistické strany Československa. Je však třeba konstatovat, že nedocházelo k jejímu plnému naplnění.“ (Rakušanová 2003: 25–26)

¹³ „Přestože se často hovoří o zákonných kvótách, tyto kvóty nebyly zakotveny v právu. Zvýšení navýšení žen tak bylo prováděno skrze stranickou hierarchii, prostřednictvím opatření a stimulů v oblasti konkrétní realizace.“ (Havelková 2009: 195)

do politiky, jelikož neangažovanost žen byl dlouhodobý fenomén poválečné Evropy, který se nevyhnul ani státům pod vlivem Sovětského svazu. (Allen 2008: 98–103) Obecně platný nezájem žen o politiku podchytila, jak uvádí Nečasová, již meziválečná periodika „... *kritizující manželky funkcionářů komunistické strany za to, že nepodporují stranickou angažovanost svých protějšků.*“ (Nečasová 2018: 134) V poúnorové společnosti se kritika ozývala už jen výjimečně a pokud přeci, tak nepřimo. Často nelibě viděným jevem byla pasivní účast ve straně, kdy jedinci viděli splnění svých členských povinností v zaplacení povinného příspěvku a sezení na schůzi. Proto nově nabývaly vysoké politické kredibility činnosti každodenního rázu nebo drobné lokálně prospěšné práce, např. sběr papíru, výzdoba nástěnky panelového domu či pomoc na poli místnímu JZD. (Tamtéž: 134–135)

V prověřovaném období, tedy zhruba od konce druhé světové války do poloviny 50. let, nebyl počet žen v parlamentu nijak výraznou prioritou, jelikož mnohem důležitější pro stranu a její veřejný obraz byl nástup žen do zaměstnání a přesněji na místa, která nikdy předtím nezastávaly. (Jechová 2015: 13) Pokud už se někde soutěžilo o alespoň domnělý pocit důležitosti absorbovat ženy do struktur moci, bylo to Národní shromáždění (dále jen NS). To však nemělo rozhodovací moc, pouze podporovalo a legalizovalo rozhodnutí domluvená v užším kruhu vrcholných funkcionářů, mezi nimiž nikdy nebyl ženský hlas tím klíčovým. Od téměř nulového zastoupení v prvorepublikových časech, kdy participace žen dosahovala maximálně k 5 %, se jejich početní reprezentace zvýšila v NS na konečná čísla kolem 22 % v období let 1960-1964. (Bauerová, Bártová 1987: 233) Dobové konstrukty politicky aktivních žen poukazují na limity nátlakové strategie užívané socialistickým režimem. Vyšší patra správní hierarchie s nimi nepočítala, jejich ústřední role měla spočívat v kultivaci podřízených výborů či institucí. (Nečasová 2018: 140) Byť byly národní výbory oficiálním výkladem vykreslovány jako důležitá spojnice s „lidem“, občané na ně nahlíželi značně skeptickou optikou. Na druhou stranu byly právě tyto instituty „veřejného blaha“ ideálním prostředím pro transformaci žen z pasivních subjektů v aktivní články společnosti. Navíc příchodem nových pracovníků do státní správy mohli stávající mužští zástupci odejít do fyzicky namáhavé práce, která v době upřednostnění těžkého průmyslu hrála politicky významnější roli. Oficiální rétorika viděla angažované členky strany jako ukázkový příklad, kdy vzdáním se části volného času buduje jedinec lepší budoucnost pro své děti. (Nečasová 2011b: 63–65)

3.3 Ženy v Národní frontě a v Národním shromáždění mezi lety 1948-1954

Národní fronta (dále jen NF), která zastřešovala veškeré masové organizace v tehdejší Československu, měla ve svých kompetencích taktéž řídit odbor na podporu propagace ženské

otázky. Pokud chtěla nějaká společenská instituce tehdy existovat, musela formálně spadat právě pod NF, a její vedení bylo pověřováno skrze souhlas tajemníka ÚV KSČ či předsednictva. I přes chybějící data uvádějící počty žen mezi funkcionáři základních organizací KSČ se dá pozorovat pozitivní nárůst zástupkyň v jejich předsednictvech. Jiří Maňák uvádí, že se navyšovalo množství předsedkyň i členek výborů zhruba až do poloviny 60. let, kdy se trend začal pozvolna otáčet. (Maňák 1998: 40–42) Mezi zapojenými členkami byly ve velké míře reprezentovány i bezpartijní občanky či příslušnice jiných povolených politických stran, avšak ve vedení se bezprecedentně upřednostňovaly zástupkyně KSČ. I zde byly posléze téměř výhradně vybírány ty ženy, jež zastávaly práci v zemědělství či na dělnických pozicích. (Nečasová 2012: 79–85) Odhlédneme-li od ideologické fasády celého konstruktů zřizovat orgány zabývající se propagací ženské otázky na nižších územních jednotkách, je vidno, že práce nebyla mezi samotnými funkcionáři nijak atraktivní. Nečasová uvádí: „*Práce mezi ženami*‘ *nepředstavovala prestižní oblast, do níž by se lidé valem hrnuli či dokonce byli dosazováni ,za odměnu*‘.“ (Tamtéž: 89)

Situace v zákonodárném sboru, tedy v Národním shromáždění (dále jen NS), byla zcela svébytná od stavu v národních výborech na lokální úrovni. Určujícím faktorem pro vysokou politickou kariéru byla angažovanost v protinacistickém odboji, právě odhodlání obětovat se pro národ zračilo loajalitu a věrnost, která byla k výkonu mandátu v nastalých časech potřeba. (Kaplan 1991: 53–55) Často se do užšího vedení dostaly pouze zástupkyně z řad odbojářek či přímo původní zakladatelky strany, které absolvovaly spanilé jízdy do SSSR a prošly patřičnými ideologickými školeními. (Nečasová 2018: 171–173) Kredit mohla jakémukoliv kandidátovi na funkci zvýšit zkušenost s perzekucí, jak válečnou, tak prvorepublikovou. Po únoru 1948 věci nabraly rychlý spád a jediná možnost, jak setrvat v poslanecké sněmovně i nadále, bylo přistoupit na linii komunistických kolegů. Pokud tak člověk neučinil, byl nucen kuloáry opustit. Z žen se vyloučení týkalo příslušnic lidovecké strany nebo národních socialistek. (Devátá, Kocian, Pernes 2017: 8–11)

Aktivní političky zastávaly funkce většinou v jednotlivých osmi zřízených výborech¹⁴, avšak pár úspěšnějších členek se dostalo i do užšího vedení, jako byla předsednictva poslaneckých klubů či samotné předsednictvo NS. Faktickou činnost Národního shromáždění řídili vybraní lidé schvalování samotným ÚV KSČ.¹⁵ (Kaplan 1991: 40–43) Mezi ně se

¹⁴ Žádná žena nefigurovala ve výboru imunitním a rozpočtovém. „Čtvrtek 10. června 1948“ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*, (online). (cit. 27. 3. 2020) Dostupné z: <<https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/002schuz/s002002.htm>>

¹⁵ Do ÚV KSČ se dostaly pouze Marie Švermová a Jarmila Taussigová-Potůčková než se obě staly oběťmi politických procesů v 50. letech.

probojovala pouze Anežka Hodinová-Spurná a z této pozici vystupovala jako jedna z nejvýše postavených žen v celém Československu. (Pernes 2006: 22–23) Mimo práci pro výbory či poslanecké kluby se ženy realizovaly jako zpravodajky nebo řečnice při příležitosti konání nejrůznějších slavnostních událostí, např. oslava světového míru. Celkově ochrana světového míru bylo téma tradičně přisuzované právě jim. Zároveň boj za mír reprezentoval prostředek k mobilizaci občanů, stejně tak sloužil jako nástroj politické osvěty. Rétorika studené války jej akcentovala jako vyzyvatele imperialismu. (Feinberg 2012: 23–24)

Poměrně vysoká procentuální účast žen na politické reprezentaci skrývala nevyřešenou segregaci jich samotných z vyšších mocenských postů. I přes snahu vystupovat rovnostářsky, zůstala nepřístupnou kategorií pro ženy především exekutiva. Za dobu celých čtyřiceti let komunistické totality se jen dvě zástupkyně dostaly do předsednictva vlády. Ludmila Jankovcová a Božena Macháčová-Dostálová tvoří výjimky v dlouhém jmenném rejstříku mužských reprezentantů socialistických zájmů. (Havelková 2009: 203) Po utužení režimu v nastanuvším období normalizace se situace ještě vyostřila, jelikož za celých téměř 20 let se ve složení federální ani české vlády neobjevila žádná žena-komunistka. Proto je možné konstatovat, že od roku 1970 až do sametové revoluce zcela chybí žena na jakémkoliv ministerském postu. (Havelková 2006: 30) Jestliže měly československé ženy na konci 50. a v průběhu 60. let oproti svým soukmenovkyním ze Západu přibližně dvacet let náskok – v úrovni dosaženého vzdělání, v podílení se na veřejné sféře, v aktivní participaci na životě společnosti – tak byl následným obdobím normalizace marginalizován a po roce 1989 je úroveň mezi Západem a Východem srovnatelná. (Wagnerová 2009: 18)

Závěr

Tato bakalářská diplomová práce předkládá nástin problematiky ženské části členské základny Komunistické strany Československa od roku 1945 do poloviny 50. let 20. století. Především se zaměřuje na fenomény spojené s pojmem emancipace žen, tak jak tento proces vnímala socialistická, potažmo komunistická ideologie. Realizované kroky, které v této otázce KSČ podnikla, pokládají základ kontinuální transformaci společnosti navazující na události února roku 1948. Práce si kladla za cíl rovněž předestřít roli žen v rámci stranické základny a ukázat odpovědné funkce, které zastávaly ve struktuře samotného vedení státu.

Autorky Bauerová a Bártová shrnují vývoj procesu zrovnoprávnění v socialistickém Československu následovně: „*Socialistická společnost vytvořila v průběhu svého vývoje podmínky pro to, aby vzniklo rovnoprávné postavení žen ve společnosti, v práci a v rodině. To neznamena, že nepřetrvává mnoho větších i menších problémů a že není již co zlepšovat. V zásadě však bylo dosaženo toho, o čem snily celé generace žen – ženy získaly vzdělání, zaměstnání, zapojují se do občanského života, v rodinách převládají demokratické vztahy, podřízené postavení žen, až na výjimky zmizelo.*“ (Bauerová, Bártová 1987: 66–67) Na základě provedené analýzy zdrojů, které byly v práci použity, je nutné připustit, že byť byly provedeny markantní změny v postavení žen při uplatnění politiky minulého režimu, nelze opomenout stejně signifikantní nedostatky, jež vytvořily precedenty chování přetrvávající až do dnešních dob. Socialismus skutečně poskytl ženám možnost osobního růstu, odstranil diskriminaci v oblasti vzdělání, nabídl jim podíl na veřejném rozhodování, stejně tak volnost v účasti na pracovním trhu. O podobnou modernizaci statutu ženy budou zástupkyně západních feministických organizací bojovat ještě na konci 20. století. Nicméně na pohled rovnostářská společnost ukrývala velmi konzervativní rozdělení rolí nejen v rodině, ale i na pracovišti. Děla práce mezi mužem a ženou, především v domácím prostředí, zůstávala stejná, byť matka ještě navíc musela vstoupit do zaměstnání. Snaha využít potenciálu žen vedla stranu ke splnění dílčích požadavků za příslib loajality a rozšiřování vlivu i v dosud neangažovaných oblastech. Na oko hraný skutečný zájem o rovné možnosti pro všechny vedl spíše jen k deformaci určitých společenských stereotypů a k překotným změnám zaběhlých kulturních pořádků a tradic. Nelze však popřít pozitivní přístup např. k pracovním podmínkám žen, k možnosti čerpání státních příspěvků pro manžele a podobných formálních náležitostí péče o dítě a rodinu.

První část textu reflektovala pozadí uchopení moci komunistickou stranou a předestírala složení KSČ po únoru 1948. Zde se ukazuje značný rozpor mezi proklamovanou dělnickou tvářou systému, který ve skutečnosti odrážel více než požadavky pracujícího lidu prozíravost

jedinců, kteří dokázali odhadnout výhodnost nabytí stranické legitimace. Nutno uznat, že ve zkoumaných 50. letech se velká část podporovatelů režimu nechtěla vzdát myšlenky, že společným kolektivním úsilím se dá vybudovat rovná a spravedlivá společnost. Druhá kapitola nastínila proces emancipace žen v Československu, kdy tuto myšlenku ukotvuje v prvorepublikových poměrech, ale výrazněji ji rozvíjí až v konotaci socialistické ideologie. Ústředním motivem emancipace se stal vstup žen do zaměstnání, který byl propagován jako přelomový dějinný okamžik, kdy se ženy budou moci oprostít od domácích povinností a budovat vlastní kariéru. Avšak opětovný střet s realitou vyústil v polovičaté provedení režimního úmyslu. Po vzoru ideologie marxismu-leninismu byly ženy vpuštěny na pracovní trh a jejich potenciál byl využit především ze zjištěných důvodů, neboť nezastupovat zájmy „poloviny“ populace by bylo strategicky zcela nevýhodné. Poslední část práce zrcadlí organizace, které zastupovaly ženy v rámci stranické struktury, stejně tak je zde nastíněno legislativní ukotvení, jež stavělo ženy na roveň mužů v rodinné politice. Dále kapitola předkládá politickou funkci jednotlivých zástupkyň zvolených do Národního shromáždění či přímo vládních reprezentantek.

Práce si kladla za cíl zodpovědět otázky týkající se emancipačního procesu ve stylu komunistické ideologie a podoby politické aktivity žen v hierarchii KSČ. Na první otázku ohledně emancipace žen lze odpovědět, jak již bylo uvedeno výše, že ženy získaly mnoho výhod plynoucích z jejich zapojení do veřejného života a do výrobního procesu, avšak myšlenkové nastavení společnosti zůstalo nastavené na tradiční rozdělení rolí a představa kolektivní výchovy nebo starosti o rodinu se nijak výrazně neujala. Problém byl často v samotné právní úpravě, např. genderová nevyváženost v péči o dítě, a dále v opatřeních, která byla z velké části nepsaná. S tím souvisí i druhá vznesená výzkumná otázka, tedy jaká byla role ženských zástupkyň v KSČ. Obraz jejich participace na režimní politice byl opět na míle vzdálený od skutečnosti, jelikož reální pravomoci se soustředily do rukou úzkého stranického vedení, kde až na světlé výjimky zasedali pouze a bez výhrady muži. Organizace jako Československý svaz žen či Výbor československých žen a jim podobné předešlé instituty vždy pouze referovaly nadiktovaný program pečlivě utvářený ve vládním ústředí.

Pro budoucí výzkum se prostor bezpodmínečně skrývá v navazujících etapách socialistického režimu, jakou byly reformní 60. léta a následná normalizace. Především v pozdějším období je vidět opravdu tuhá maskulinní podoba stranické nomenklatury, která si do svých řad vybírala prototypy socialistických žen, aby podpořili vyčpělý ideologický základ. Méně prozkoumaným materiálem je období po sametové revoluci, které tvoří zcela ideově oddělenou etapu zkoumání gender problematiky a feminismu. Po roce 1989 a opětovné změně

státních struktur je možné pozorovat návrat žen do domácího prostředí. Mnohé pozitivně oceňovaly možnost opustit bídě placené a nudné zaměstnání a věnovat se více rodině či rodinnému podniku. Naopak neangažovaní muži, kterým nebyl umožněn kariéerní růst nebo výkon povolání z důvodu absence stranické legitimace, pocítují konečně možnost seberealizace dle vlastních představ. (Fodor 2002b) Proto v našich podmínkách chybí u žen jistá kolektivní ambice po veřejné reprezentaci a stejná laxnost k feminismu se nese celým postsovětským blokem.

Seznam pramenů a literatury

Allen, Ann Taylor. 2008. *Women in Twentieth-Century Europe*. Palgrave Macmillan: London – New York.

Bahenská, Marie, Libuše Heczková, Dana Musilová. 2011. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta.

Bauerová, Jaroslava, Eva Bártová. 1987. *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*. Praha: Svoboda.

Burešová, Jana. 2001. *Proměny společenského postavení žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Burešová, Jana. 2004. „Reflexe společenského postavení žen v komunistické ideologii a politice ve 20. a 30. letech 20. století v Československu.“ Pp. 41 in Zdeněk Kárník, Michal Kopeček (eds.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. II*. Praha: ÚSD Dokořán.

Cabada, Ladislav, Karel Vodička. 2011. *Politický systém České republiky: Historie a současnost*. Praha: Portál.

„Čtvrtek 10. června 1948“ *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*, (online). (cit. 27. 3. 2020) Dostupné z: <<https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/002schuz/s002002.htm>>

Devátá, Markéta, Jiří Kocián, Jiří Pernes. 2017. *Českoslovenští komunisté a jejich strana*. Edice Věda kolem nás – Prostory společné paměti. Praha: Academia.

Dudová, Radka. 2012. „Regulation of Abortion as State Socialist Governmentality: The Case of Czechoslovakia.“ *Politics & Gender* 8: 123–144.

Feinberg, Melissa. 2012. „Battling for the Peace. The Transformation of the Women’s Movement in Cold War Czechoslovakia and Eastern Europe.“ Pp 16 in Joanna Regulska, Bonnie G. Smith (eds.). *Women and Gender in Postwar Europe. From Cold War to European Union*. London: Routledge.

Fodor, Éva. 2002a. „Gender and the experience of poverty in Eastern Europe and Russia after 1989.“ *Communist and Post-Communist Studies* 35: 369–382.

Fodor, Éva. 2002b. „Smiling Women and Fighting Men: The Gender of the Communist Subject in State Socialist Hungary.“ *Gender & Society* 16(2): 240–263.

Hájek, Martin. 2010. „Proměny dimenze soukromého a veřejného v biografických vyprávěních pamětníků.“ Pp. 81 in Adéla Gjuričová (ed.). *Sborník z konference „1989–2009: Společnost – Dějiny – Politika“*. Praha: Heinrich Böll Stiftung.

Havelková, Barbara. 2009. „Genderová rovnost v období socialismu.“ Pp. 179 in Michal Bobek, Pavel Molek, Vojtěch Šimíček (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita.

Havelková, Barbara. 2015. „Tři stádia genderu v socialistickém právu.“ Pp. 45 in Hana Havelková, Libora Oates-Indruchová (eds.). *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: SLON.

Havelková, Hana. 1993. „Patriarchy‘ in Czech society.“ *Hypatia* 8 (4): 89–96.

Havelková, Hana. 2006. „Jako v loterii: politická reprezentace žen v ČR po roce 1989.“ Pp. 25 in Hana Hašková, Alena Křížková, Marcela Linková (eds.). *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha Sociologický ústav AV ČR.

Havelková, Hana. 2015. „(De)centralizovaná genderová politika: Role Státní populační komise.“ Pp. 125 in Hana Havelková, Libora Oates-Indruchová (eds.). *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: SLON.

Havelková, Hana, Libora Oates-Indruchová. 2015. „Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti v letech 1948-1989.“ Pp. 7 in Hana Havelková, Libora Oates-Indruchová (eds.). *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: SLON.

Jechová, Květa. 2013. „Emancipace shora. Ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století.“ *Paměť a dějiny* 7 (4): 3–18.

Kalinová, Lenka. 2007. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia.

- Kaplan, Karel. 1991. *Československo v letech 1948-1953 – 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kaplan, Karel. 1997. *Pět kapitol o únoru*. Brno: Doplněk.
- Kaplan, Karel. 2004. *Československo v poválečné Evropě*. Praha: Karolinum.
- Kaplan, Karel. 2007. *Proměny české společnosti 1948-1960. Dělnictvo*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Kershaw, Ian: *Do pekel a zpět. Evropa 1914-1949*. Praha: Argo.
- Kopal, Petr. 2013. „Občan Brych a spol. Film, televize, intelektuálové a KSČ.“ Pp. 214 in Jaroslav Pažout (ed.). *Komunističtí intelektuálové a proměna jejich vztahu ke KSČ (1945–1989)*. Praha: Technická univerzita v Liberci, ÚSTR.
- Lenderová, Milena. 2002. „Pár slov úvodem.“ Pp. 7 in Milena Lenderová (ed.). *Eva nejen v ráji – Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum.
- Lenderová, Milena. 2016. *K hříchu i k modlitbě*. Praha: Karolinum.
- Maňák, Jiří. 1998. *Proměny strany moci II. Početnost a složení volených funkcionářských zdrojů KSČ 1948 – 1968*. Praha: ÚSD.
- Maňák, Jiří. 2003. „Proměna dělnické strany v organizaci moci.“ Pp. 157 in Zdeněk Kárník, Michal Kopeček (eds.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. I*. Praha: ÚSD Dokořán.
- Marek, Pavel. 2000. „Komunistická strana Československa v letech 1921-1938.“ Pp. 137 in Pavel Marek (ed.). *Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Olomouc: KPES FF UPOL.
- Mareš, Petr. 2002. „Mateřství a těhotenství z pohledu sociálních věd.“ Pp. 84 in Kateřina Lišková, Jana Tesařová (eds.). *Ženská práva jsou lidská práva*. Brno: Nesehnutí.
- Matland, Richard, Kathleen Montgomery. 2003. *Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe*. Oxford: Oxford University Press.

- Měchýř, Jan. 2000. „Komunistická strana Československa 1945-1989.“ Pp. 323 in Pavel Marek (ed.). *Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Olomouc: KPES FF UPOL.
- Možný, Ivo. 1983. *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Ústí n. Labem: UJEP FF.
- Možný, Ivo. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON.
- Nálevka, Vladimír. 2000. *Světová politika ve 20. století (I)*. Praha: Aleš Skřivan.
- Nečasová, Denisa. 2008a. „Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, východiska.“ *Dějiny - Teorie – Kritika* 5 (1): 81–102.
- Nečasová, Denisa. 2008b. „Ideologické obrazy mateřství po únoru 1948.“ Pp. 35 in Martina Halířová (ed.). *Od početí ke školní brašně*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích.
- Nečasová, Denisa. 2011a. *Buduj vlast – Posílíš mír!* Brno: Matice moravská.
- Nečasová, Denisa. 2011b. „Ženy vedou obec – příspěvek k proměně poúnorové československé společnosti.“ *Dějiny – Teorie – Kritika* 8 (1): 60–72.
- Nečasová, Denisa. 2012. „Výbory žen při místních národních výborech-pokus komunistického vedení o novou etapu „ženského hnutí“ v Československu.“ Pp. 61 in Jiří Kocián, Jiří Pažout, Jaroslav Rákosník (eds.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. VII*. Praha: ÚSD Dokořán.
- Nečasová, Denisa. 2015. „Organizace žen v letech 1948-1989 v historické perspektivě.“ Pp. 169 in Hana Havelková, Libora Oates-Indruchová (eds.). *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: SLON.
- Nečasová, Denisa. 2018. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*. Brno: Host.
- Neudorfllová, Marie L. 2009. „Několik poznámek k širším souvislostem tzv. ženské otázky.“ Pp. 37 in Josef Tomeš (ed.). *Ženy ve spektru civilizací (K proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti)*. Praha: SLON.

Norris, Pippa. 2004. *Electoral Engineering-Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pernes, Jiří. 2006. *Komunistky s fanatismem v srdci*. Praha: Brána.

Pernes, Jiří. 2008. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Pešek, Jan. 2011. „Komunistická strana Slovenska: od roku 1948 do začiatku 60. rokov. Vzťah KSČ a KSS, členská základňa, organizačná štruktúra, stranický aparát, pomery v straníckom vedení.“ Pp. 131 in Jiří Kocian, Jaroslav Pažout, Jakub Rákosník (eds.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. VIII*. Praha: ÚSD Dokořán.

Rákosník, Jakub. 2012. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha: Auditorium.

Rákosník, Jakub, Matěj Spurný, Jiří Štaif. 2018. *Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo.

Rakušanová, Petra. 2003. „Ženy v politice a postoje veřejnosti.“ *Naše společnost* 1(1-2): 25–28.

Rupnik, Jacques. 1994. „Intelektuálové a moc v Československu.“ *Soudobé dějiny* 1(4-5): 540–550.

Rupnik, Jacques. 2002. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha: Academia.

Scott, Hilda. 1974. *Does Socialism Liberate Women?* Boston: Beacon Press.

Scott, Joan W. 1999. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.

Sokačová, Linda. 2009. „Genderové změny po roce 1989 v České republice.“ Pp 7 in Linda Sokačová (ed.). *Gender a demokracie: 1989 – 2009*. Praha: Gender Studies.

Strobach, Vít, Jan Mareš. 2012. „Třída dělníků i žen? Proměny chápání genderových vztahů v českém dělnickém hnutí (1870-1914).“ *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století* 4(2): 34–68.

Šiklová, Jiřina. 1993. „Are women in Central and Eastern Europe conservative?“ Pp. 74 in Nanette Funk, Magda Mueller (eds.). *Gender politics and post-communism: reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. New York: Routledge.

Šiklová, Jiřina. 1997. „Feminism and the roots of apathy in the Czech republic.“ *Social Research* 64 (2): 258–280.

Šprincová, Veronika. 2015. „Postavení žen v Československu v období let 1948-1989 v dobových sociologických výzkumech a datech.“ Pp. 83 in Hana Havelková, Libora Oates-Indruchová (eds.). *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: SLON.

Uhrová, Eva. 2004. „Ženy v KSČ a textilní dělnice v Čechách ve 20. letech.“ Pp. 27 in Zdeněk Kárník, Michal Kopeček (eds.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. II*. Praha: ÚSD Dokořán.

Uhrová, Eva. 2005. „Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen.“ Pp. 88 in Zdeněk Kárník, Michal Kopeček (eds.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv. IV*. Praha: ÚSD Dokořán.

Vodochodský, Ivan. 2007. „Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 8 (2): 34–42.

Wagnerová, Alena. 1995. „Emancipace a vlastnictví: Příspěvek do diskuse o chybějících předpokladech pro vznik feminizmu v předlistopadovém Československu.“ *Sociologický časopis* 31(1): 77–84.

Wagnerová, Alena. 2009. „Co přinesl a co nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti - aneb nejen jesle a traktoristky.“ Pp 11 in Linda Sokačová (ed.). *Gender a demokracie: 1989 – 2009*. Praha: Gender Studies.

Abstrakt CZ

Tato bakalářská práce se zabývá vývojem členské základny KSČ v poválečném Československu mezi lety 1945-1955. Zaměřuje se na fenomén ženského členství ve straně a emancipační proces tak, jak k němu přistupovala tehdejší socialistická ideologie. Text zkoumá, jakým způsobem se ženy angažovaly ve veřejném životě v kontextu dějinných událostí po roce 1948. Ústředním motivem práce je emancipační proces vedený komunistickou stranou, který vyústil v masový vstup žen do zaměstnání a s sebou nesl problematické jevy ovlivňující společenské chování. Svým historizujícím tématem představuje práce exkurz napříč nejen politologickou oblastí studia, ale rovněž je text ovlivněn autory zabývajících se otázkou genderu a gender studies. Práce je členěna do tří kapitol, přičemž první nastiňuje stav členstva KSČ po druhé světové válce a proměnu složení aparátu před a během roku 1948. Druhá kapitola se věnuje převážně emancipaci a procesu zrovnoprávnění žen, kdy je kladen důraz hlavně na tuto problematiku v konotaci s komunistickou ideologií. Poslední část předkládá, jak byly ženy zaangažovány do stranických aktivit, organizací a samotného vedení.

Klíčová slova: Komunistická strana Československa, Československo, 50. léta, členství, ženy, gender, emancipace.

Abstract ENG

This bachelor thesis deals with the development of the membership base of the Communist Party of Czechoslovakia in the post-war Czechoslovakia in the years 1945-1955. It focuses on the phenomenon of female membership in the political party and the emancipation process, as approached by the socialist ideology at the time. The text examines how women were engaged in public life in the context of historical events after 1948. The central motive of the work is the emancipation process led by the Communist Party, which resulted in the mass entry of females into employment and brought problematic phenomena affecting social behaviour. With its historical theme, the thesis presents an excursion across not only the field of political science, but it is influenced by authors dealing with the issue of gender and gender studies as well. This thesis is divided into three chapters, the first outlining the state of the Communist Party's membership after the World War II and the change in the composition of the apparatus before and during the year 1948. The second chapter focuses mainly on the women's emancipation process, with emphasis on this issue under the communist ideology. The last part presents how women were involved in the party's activities, organisations, and the leadership itself.

Keywords: Communist party of Czechoslovakia, Czechoslovakia, 50s, membership, women, gender, emancipation.